

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 8, Number/Sayı 2, (2019)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 19.10.2019 | Kabul Tarihi: 19.12.2019

ORHAN PAMUK'UN "MASUMİYET MÜZESİ" ROMANINDA NİŞANTAŞI VE ÇUKURCUMA BAĞLAMINDA SINIFSAF FARKLILIKLAR

Dr. Yakup GELİR

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı
yakup.gelir@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9204-0768>

Atıf / Citation: Gelir, Y. (2019). Orhan Pamuk'un "Masumiyet Müzesi" Romanında Nişantaşı ve Çukurcuma Bağlamında Sınıfsal Farklılıklar. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 8(2), 597-618.

Özet

Birey ve toplumların farklı özelliklerinden ötürü kategorize edilmesiyle ortaya çıkan sınıf kavramı, sürekli hakkında tartışma yürütülen ve bundan ötürü gündemde olan konulardan biridir. Sınıf kavramının bu durumu, onu hem bilim hem sanat dünyasında diğer kavramlara nazaran daha fazla öne çıkarmıştır.

Kavramın üstlenmiş olduğu bu rol gereği, birçok eser bu bağlamda irdelenmiş ve eserlerdeki sınıfsal farklılıkların gün yüzüne çıkarılması ön görülmüştür. Bu bağlamda irdelenecek eserlerden biri de Orhan Pamuk'un *Masumiyet Müzesi* adlı romanıdır. Orhan Pamuk tarafından kaleme alınan bu romanda, sınıfsal farklılıkları ortaya çıkaran birçok bulgu mevcuttur. Öncelikle kentin, değişik kesimlerine ev sahipliği yapan Nişantaşı ve Çukurcuma'nın birbirinden ayrı oluşu, dikkat çeker. İlk semtlerin yerleşim, alt yapı ve ekonomik göstergelerinde kendini ifşa eden ve giderek hayatın tüm alanlarına sirayet ettiği görülen bu farklılıklar; kişilerin davranış, tutum ve söyleminde kendini açığa vurur. Böylelikle roman, sınıf kavramının tezahür ettiği ayrı toplumsal kategorileştirmelerin söz konusu olduğu bir sahneye dönüşür. Sınıfsal farklılıklara işaret eden bu argümanlar, romanın sınıf kavramı bağlamında ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, *Masumiyet Müzesi* romanındaki sınıfsal farklılıklara odaklanmış ve bu farklılıkları çeşitli yönlerden ele alan eser merkezli bir okumanın ürünüdür.

Anahtar Kelimeler: Orhan Pamuk, roman, mekân, sınıf, ekonomi, burjuva.

CLASS DIFFERENCES IN ORHAN PAMUK'S NOVEL TITLED *INNOCENCE MUSEUM* IN NİŞANTAŞI AND ÇUKURAMBAR CONTEXTS

Abstract:

The concept of class which results from the classification of the different social and individual aspects has always been on the agenda as one of the most discussed issues. Therefore, the concept of class has been discussed in art and science circles more than any other concept.

The concept's popularity has led the researchers to analyze several literary works in terms of the class differences they reveal. *Innocence Museum* is one of those novels which could be analyzed in terms of the class differences it reveals. There are a lot of examples which demonstrate class differences in this novel written by Orhan Pamuk. Firstly, Çukurcuma Nişantaşı have different residents of differences social classes. The differences seen in the districts' settlements, substructure and financial indicators, are also reflected in people's attitudes, discourses and treatments. As a result of this, novel becomes a scene on which social classifications are discussed and narrated in literary style. These arguments which hint class differences suggest a need that this novel must be analysed in the terms of class differences. This work has focused on the differences within the novel and thus it is the production of the work-centred reading which studies these differences in various terms.

Key Words: Orhan Pamuk, novel, residence, class, economy, bourgeois.

GİRİŞ

Ekonomik göstergeler üzerine temellendirilen, grup ve toplumların ilişkili olduğu konumu açıklayan sınıf kavramı, ideolojik bir söylem içermektedir. Marx tarafından kavramsallaştırılmadan önce de kullanılan sözcük, ideolojik karşıtlık ve Marxizmin ön gördüğü tarihsel ve toplumsal koşullardan ziyade bir süreç olarak belirir. Burjuva tarihçilerin bu sınıf savaşımının tarihsel gelişimini, burjuva iktisatçıların da sınıfların ekonomik anatomisini ortaya çıkardığını söyleyen Marx, kendisinin ise sınıfı üç adet belirlemeyle teorik açıdan değerlendirmeye çalıştığını ifade eder (Marx, 2003: 446). Marx ile birlikte sınıf, tarihsel ve toplumsal koşullarla yoğrulan; siyasi, ideolojik, politik alanlarla ilintili bir kavram haline gelir. "Dönemimizin, burjuva döneminin, ayırt edici bir özelliği vardır: Sınıf karşıtlıklarını yalınlaştırmıştır. Bütün bir toplum iki büyük düşman kampa, birbirleriyle doğrudan doğruya karşı karşıya gelen iki büyük sınıfa, yani burjuvazi ile proletarya her geçen gün daha fazla bölünmektedir." sözleri, sınıfın kavramsallaştırma sürecini ve beslendiği zemini açıklar (Marx-Engels, 2014: 62). Buna ilaveten sınıf, 'Ortaçağ serfleri arasında ilk kentlerde ortaya çıkan kasaba eşrafı (Pfahlbürger) ve ondan doğan burjuvaziyle Amerika'nın keşfi, Afrika'nın gemiyle dolaşılması, Doğu Hindistan ve Çin pazarları, Amerika'nın sömürgeleştirilmesi; genel anlamda metaların artması neticesinde ticarete, denizcilikte, sanayide görülen gelişmelerle parçalanmış feodal toplumdan' mütevellit işçi ve zengin karşıtlıklarının içini doldurduğu bir kavram olarak nitelendirilir (Marx-Engels, 2014: 62).

Marx'ın ön gördüğü tarihsel ve toplumsal koşullara göre şekillenen, toplumu proletarya-burjuva şeklinde kategorize eden ve çatışma odaklı bu sınıf yaklaşımı, iki kesim arasındaki her türlü alışverişi olumsuzlar. Böylece kişi, kategorize edildiği sınıfla açık ve gizil bir şekilde anılır. Bu özdeşleşme, proletarya için burjuva karşıtlığı ve onun karşısında konumlanma, ideolojik söylem dillendirme ve üretme, karşı koyma bir kimliğe bürünür. Marx haricinde sınıf kavramı hakkında düşüncelerini paylaşanlardan biri Max Weber'dir. Marx gibi konuyu ekonomik, para ve meta bağlamında ele alan Weber, meseleyi 'esnek' tutmaya çalışmıştır (Arslan, 2012: 60). Kavramı 'sınıf durumu ve sınıf ifadeleriyle ilişkilendirir. Sınıf durumuyla "malların tedariki, hayatta bir makam elde etme, içsel

tatmin bulma(yı)”; “sınıf” ile ise “mülk sahibi sınıf, ticari sınıf, sosyal sınıf(1)” ifade eder (Weber, 2016: 423). Böylelikle esnek bir tutumla kavramın başka ifadeler içermesi sağlanarak, değişkenliğin ve sınıflar arası ilişkinin önü açılır. Weber’in bu esnek yaklaşımı şu ifadelerle belirtilir:

Sınıf durumu” ve “sınıf” sadece bir kişinin diğerleriyle paylaştığı aynı (ya da benzer) çıkarlara işaret eder. Temelde, tüketici malları üzerindeki çeşitli kontroller, üretim araçları, varlıklar, kaynaklar ve niteliklerin her biri özel bir sınıf durumu oluşturur. Tekbiçim bir sınıf durumu ancak tamamen nitelsiz ve mülksüz kişiler düzensiz istihdama bağlı olduğu zaman egemen olur. Sınıf pozisyonları arasında hareketlilik ya da bunların istikrarı büyük oranda farklılaşır; bu nedenle bir sosyal sınıfın birliği çok değişkendir. (Weber, 2016: 423)

Weber’in sınıfa dair belirlemelerinde statü ifadesi dikkat çeken bir konumdur. ‘Yaşam tarzı, formel eğitim, ampirik eğitim, rasyonel öğretim, uygun davranış formları, kalımsal ya da mesleki saygınlık’ şeklinde tanımlanan statü; “Bir sınıf konumunu tamamen belirlemese de, onunla (sınıfla) aynı olmadan (konumu) etkileyebilir. Bir subayın, memurun ya da öğrencinin sınıf konumu servetlerine göre büyük ölçüde değişir; ancak farklı bir statüye yol açmaz, çünkü yetişme tarzı ve eğitim ortak bir yaşam tarzı yaratır.” olarak betimlenir (Weber, 2016: 427). Weber’in statü ve onunla özdeş kavramlar üzerine genişleyen, esnetilen sınıf kavramı; Pierre Bourdieu’da beğenin, kültürün, coğrafyanın ve gündelik yaşam tarzının dâhil olmasıyla daha da geniş bir çerçeveye oturtulur. Özellikle kültürden kaynaklı fraksiyonlar arasında beliren yaşam tarzı farklılıklarının temelinde toplumsal olarak coğrafi uzamdaki dağılımlarını dikkate almak gerektiği “Bir grubun mallara olan gerçek toplumsal mesafesi, grubun uzamdaki dağılımına, daha kesin bir ifadeyle iktisadi ve kültürel ‘değer odağı’” ile açıklanır (Bourdieu, 2015: 187). Bu belirlemelerin yanında Bourdieu’da sözü edilmesi gereken en önemli kavramlardan biri beğenidir. İfadeye geniş bir alan açan yazar, onu birçok kavram ve ifade ile ilintilendirir. Beğenin sınıfın varlığına katkıda bulunduğunu belirten Bourdieu, ‘gıda konusundaki beğenin her sınıfın beden ve beslenme fikrini etkilediğini, örneğin halk sınıfları ucuz ve besleyici ürünler ile bedenini biçiminden ziyade kuvvetini dikkate alırken; serbest meslek sahipleri lezzetli, sağlıklı ve kilo aldırmayan besinleri’ tercih ettiğini söyler (Bourdieu, 2015: 281). Böylece beğenin, gruplar arasında belirleyici bir faktör olduğu görülür. Daha doğrusu beğeniden hareketle, kişinin mensup olabileceği grup, kültür ve sınıf hakkında bazı tahminlerde bulunabilir. Çünkü “Gündelik yemek ve giyim tercihlerinden daha ince estetik beğeni göstergelerine kadar her türlü simgesel ayırım pratiği temel bir içerme ve dışlama mantığını nasıl somutlaştırdığını göster(mektedir).” (Ünal, 2017: 380)

Sınıfa dair bu açıklamalar, kavramın ortaya çıkışını ve ilintili olduğu alanları belirtmenin yanında onun sürekli bir odak noktası olduğunu gösterir. Çünkü sosyal bilimlerde kavrama dair birçok çalışma yürütülmüştür. Pamuk’un da romanını farklı iki semt ve bu semtlere mensup iki kişi üzerine kurgulaması bunun bir devamıdır. Romanın iki sınıf üzerine inşa edilişi, yukarıda da belirtildiği gibi kavramın hem esnetildiğinin hem günümüz dünyasında sınıflar arası alışverişin olabileceğinin bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir. Bu anlamda toplumbilimciler tarafından “sınıf formasyonu, toplumsal değişimin ve modern bilincin oluşumun başlıca boyutları olarak görülmüştür.” (Turner, 2007: 24) Sınıfsal farklılıklara bu pozitif yaklaşımın yanında onun özellikle kent bağlamında zengin ve fakir arasında derinleştirici bir ayrıma neden olduğu “Kentleşen sermayenin toplumsal uzantılarına bakıldığında, gelir dağılımındaki eşitsizlik, yoksul ve zengin arasındaki farkların da çok uç noktalara uzanmasına sebep olmuştur.” sözleri ile paylaşılır (Marmasan, 2014: 221). Artık kentlerde birbirinden ayrılan, farklı toplumsal özelliklere uygun mekânların inşa edildiğinin bir

sonucu olan bu belirlemeler, her mekân veya semtin kendine özgü özellikleriyle var olduğuna işaret eder. Diğer bir ifadeyle “gelirin kutuplaşmasıyla birlikte politik tercihler, tüketim ve davranış tercihleri de ayrış(arak)” mekânlara yansımıştır (Marmasan, 2014: 223). İnsan-toplum ve mekân arasındaki bu ilişki, kuramsal açıdan hem “mekânsal biçimin toplumsal süreci etkilediği” hem “içinde toplumsal süreçle mekânsal biçimin sürekli etkileşim halinde olduğu karmaşık, dinamik bir sistem” olduğu görüşünün ortak paydası olarak, mekânı total bir biçimde “toplumda yerleşmiş ilişkileri yansıtan bir toplumsal ilişkiler kümesi” biçiminde görmek gerekir (Harvey, 2013: 47-48-274). Mekân hakkında yürütülen bu tartışmalarla beraber mekânların, orada yaşayan kişi ve gruplar hakkında bazı çıkarımlarda bulunmaya dair özellikler taşıdığını söylemek yerinde olacaktır. Mekân, bir nevi bireyi farklı açılardan tamamlayan bir faktör, kendisiyle anılmasını sağlayan bir güçtür. Mekânın bu anlamda işlevsel olduğuna dair görüşler söz konusudur. Örneğin, İbni Haldun, Montesquieu ve Braudel gibi düşünürler “mekânın insanın ve toplumların karakterlerinin oluşmasında belirleyici” olduğu kanaatindedirler (Baday, 2011: 4). Daha özele indirildiğinde mekân gündelik hayatın içerisinde ciddi bir konuma sahip, farklı şeylerin üretiminde önemli bir faktördür. Konu hakkında değerlendirmelerde bulunan Lefebvre, “toplumsalın mekânlar üzerinden belirtil(diğini)” ifade eder (Baday, 2011: 6). Bu belirlemeleri tasdik etmek anlamında ‘şehirlerin semtlerin ve mekânların toplumsal hatta sınıfsal’ olduklarını söylerken ‘İstanbul, mekânsal açıdan içerdiği sınıfsallık, Paris’ten daha belirgindir.’ (Dellaloğlu, 2017: 105)

Mekân ve mekânla ilintili kavramların sebep olduğu sınıfsal farklılıkların yansıdığı yapıtlardan biri yukarıda da ifade edildiği üzere *Masumiyet Müzesi* romanıdır. Roman, mekân olarak heterojen bir yapıya sahip İstanbul ve İstanbul’un sınıfsal açıdan birbirinden farklı Nişantaşı ve Çukurcuma semtleri üzerine kurgulanmıştır. Nişantaşı “Avrupalılaştı ve modern tanımlanırken”; Çukurcuma ve benzeri “bazı semtler Doğulu özelliklerini korur, gelişmemiş nitelikte görülür.” (Şahin, 2015: 83) İkisi arasındaki farklılıklar, romanı oluşturan unsurlar üzerinde önemli bir faktör olarak kendini gösterir. Diğer bir deyişle Türkiye’deki toplumsal ve günlük yaşam izdüşümleri; eserde mekân olarak öne çıkan Nişantaşı ve Çukurcuma’da yaşananlardan hareketle anlatılmaya çalışılır. Tarihsel süreç içerisinde yüklendikleri görev, dışarıya yansıttıkları görüntü ve diğer özellikleri bakımından sözü edilen sınıfsal farklılıkları belirten iki semt, aynı zamanda “Türkiye’nin kültürel bölünmüşlüğü’nün simgesi(dirler).” (Dellaloğlu, 2017: 100)

Geniş bir zaman aralığını konu edinen romanda, sınıfsal farklılıklar; öncelikle mekân sonrasında onunla bağlantılı olarak mensup olunan aile ve yetişme tarzında kendisini gösterir. ‘Semtler, onunla anılan sokaklar ve evler’ farklılıklar için birer göstergedir.¹ Bu çerçevede yaşanan yer olmaktan öte bir anlam taşıyan “mekânsal uzaklıklar, zihinsel uzaklıklara işaret eder(ek), kimliklerin uzaklaşmasına neden olur.” (Şahin, 2015: 82) Böylece mekân, kişilerin yaşam biçimini, konuşacağı kişiyi, gezeceği yeri en önemlisi ait olduğu sınıfı kodlar. Özetle iki mekânın çevresinde gelişen sınıfsal farklılıklar, görünürde ideolojik kaygı ve mesajlardan uzak bir şekilde ele alınır. Fakat “edebiyat eseri belirli bir dünya görüşünü, ideolojiyi, toplumsal ve siyasal olguların doğrudan veya örtük yansımalarını bünyesinde barındırır.” söyleminden hareketle, romanda toplumsal ilişkilere nüfuz eden sınıfsal farklılıklar örtük ve gizil bir şekilde kendini açığa vurur (Saygılı, 2012: 25). Böylece sınıfsal farklılıklar,

¹ Türkeş, Ö., Kırık Bir Kalbin Romanı. *Radikal Gazetesi*.05.09.2008.

Türkiye'nin toplumsal yapısını örnekleyen ve zamanla toplumdaki tabakalar arasındaki maddi unsurların oluşturduğu yansımaların bir sonucu olarak görülür.

1. İSTANBUL'DA BİRBİRİNE UZAK VE YAKIN İKİ MEKÂN: NİŞANTAŞI VE ÇUKURCUMA

İstanbul'a dair birçok anlatının mevcut olduğu Türk edebiyatında, her sanatçı kendi perspektifinden hareketle İstanbul'u anlatmaya çalışmıştır. Bu farklı anlatımlar, aslında sanatçının şehre nasıl baktığını, şehirle münasebetini, ondan nasıl beslendiğini de ortaya koyar. Türk edebiyatı tarihinde bu anlamda ismi zikredilecek birçok sanatçı söz konusudur. Bu çerçevede adı anılması gerekenlerden biri Orhan Pamuk'tur. İstanbul'a ayrı bir ilgi gösteren Pamuk için İstanbul bir mekân veya şehir olmaktan öte anlamlar taşımaktadır. Bu çerçevede İstanbul onun eserlerinde, yazılarında önemli bir unsur olarak görülür. Yazarın bu ilgisini iki sebeple irtibatlandırmak mümkündür. İlki; Pamuk'un doğup büyüdüğü şehir olması ikincisi ise İstanbul hakkında yazılanlara gösterdiği alakadır. Bu iki neden, İstanbul'u onun eser ve yazılarında önemli bir yere koymuştur. Bunun sonucunda Pamuk'ta İstanbul'a yönelik olarak hem kendisinin hem başka yazarların değerlendirmeleriyle karşılaşılır. Bu değerlendirmeler, aslında Pamuk'un İstanbul karşısındaki tavrını ya belirtir ya da belirler. Gerard de Nervalın İstanbul'u "“Dış görünüşü dünyanın en güzel manzaralarını veren İstanbul'un bazı mahallelerin sefaleti, şehri kulislerine girilmeden” seyredilmesi gereken bir dekora benzet(mesi)” büyük bir ihtimal ile Pamuk'un İstanbul'un dış mahallelerine karşı ilgisini etkileyen söylemlerden biridir (Pamuk, 2015: 337). Burada görüldüğü gibi öncelikle İstanbul'un 'kenar mahallelerine odaklanan' Pamuk, bu mahallelere zengin ve orta sınıfın oturduğu yerleri de ekleyerek, tezatlıklarıyla var olan kozmopolit ve bütünlüklü bir kent tasvir etmiştir (Aksoy-Aksoy, 2008: 287). Sonuç itibariyle kozmopolitliğin yansıması olarak "çok dinli, çok dilli" şehrin; Müslümanların, diğer milletlerin, azınlıkların ve gayrı Müslimlerin yaşadığı mekânsal özelliklerinin ve tarihsel sürecinin farkında olan Pamuk, "estetik imgesi olmayan kendi gözleriyle gördüğü "İstanbul peyzajı" nı verir." (Aksoy-Aksoy, 2008: 290). İstanbul'u söylem ve gerçeklik düzleminde anlatmaya çalışan Pamuk'u İstanbul'a bu denli yakınlaştıran, özdeşleştiren şey onun şehirle kurduğu 'kader birliğinden' kaynaklanmaktadır (Pamuk, 2015: 47) Bu söylem ile 'İstanbul, kişilerin ve toplumun diğer bir ifadeyle içinde yaşayanların kaderidir.' ifadesi, İstanbul'un yazarın birçok eserinde neden mekân olarak seçildiğini açıklar (Marinkovic, 2014: 803). Bu anlamda İstanbul'un mekân işlevi gördüğü Pamuk'un yapıtlarından biri *Masumiyet Müzesi* adlı romanıdır. Romanda mekân olarak 'İstanbul'dan beslenmeyi' seçen Pamuk, eserini kentin iki semti olan Nişantaşı ve Çukurcuma üzerine oturtur (Pamuk, 2010: 409). Romanın merkezinde yer alan aşk, bu iki mekânda yaşamlarını sürdüren Kemal ile Füsün arasında cereyan eder. Kemal ile Füsün arasındaki aşka tanıklık etmenin yanında ikisi arasındaki sınıfsal farklılıkları da sembolize eden Nişantaşı-Çukurcuma kişilerin; yaşantı, dünyayı algılama, günlük yaşam gibi birçok konuda birbirinden farklı olduklarını göstermektedir.

Romanda öncelikle semtlerin bu özelliğini belirtecek tasvirler göze çarpar. Muhtevada bu mekânlar ile sınıfsal farklılıklar arasındaki ilişki vurgulanmaktadır. Nitekim Nişantaşı'nın anlatımında görülen ifadelerin amacı buna dönüktür. Nişantaşı; "Şişli ve Bebek gibi zengin semtlerle adı anılan; içinde Batılılaşmış varlıklı İstanbulluların yaşadığı bir yer olarak" (Pamuk, 2008: 13) betimlenir. Bu ifadelerle Nişantaşı'nın genel bir görüntüsü çizilerek buranın geçmişte de varlıklı kişilerin yaşadığı semtlerden biri olduğu; Kemal'in ağzından aktarılan; "Akşamüstü, eve dönüş

yolunda hâlâ yanmamış eski paşa konaklarının bahçeleri” (87) ifadesi ile dile getirilir. Semtin bu zenginliğine koşut olabilecek diğer bir özelliği de pahalı oluşudur. Kemal’in “Türk filminin maliyeti üzerine konuştuğundan sonra Füsün’un yıldız olması için Nişantaşı’nın arka sokaklarından küçük bir apartman dairesinin fiyatının yarısı kadar bir para gerektiği sonucunu çıkarmıştım.” ifadesiyle bu pahalılık vurgulanır (283). Semtteki evler pahalı olmanın yanında ‘iyi’ sıfatıyla da tanımlanırlar. Nitekim bu tabir Çukurcuma ile Nişantaşı’ndaki evlerin karşılaştırılmasında kullanılır. Kocas ve kızının ölümünden sonra ‘yalnız kalan Nesibe’ye tek başına Çukurcuma’daki evde kalıp soba yakarak yaşamak yerine Nişantaşı’nda iyi bir apartman dairesi bulabileceğini’ belirten Kemal’in bu düşünceleri iki semt arasındaki farklılığa işaret etmektedir (549). Burada yaşayanların giyim kuşamları söz konusu olduğunda yukarıdaki gibi üst sınıfın yaşadığını gösteren ifadeler kullanılır. Burada anlatılmak istenen şey; Nişantaşı’nda oturanların Türkiye’deki insanların yaşadığı hayat standardının üstünde bir yaşama sahip olmalarıdır. Nişantaşı’ndaki kadınlardan bazılarının beğendikleri elbise modeli için ‘Paris’ten kumaş sipariş ettirmesi;’ onların zengin oluşunu ve üst sınıftan olduklarını göstermektedir (512).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi zengin bir semt olarak tasvir edilen Nişantaşı; alt ve orta sınıfın zihninde de varlıklı olanların yaşadığı, Avrupa’daki gibi bir yaşantının sürdürüldüğü ve geleneksel kuralların umursanmadığı bir yerdir. Şehir efsanesi olarak da tanımlanabilecek bu anlatımda Nişantaşı; “Evlenmeden önce, “tıpkı Avrupa’daki kadınlar gibi” sırf zevki için erkeklerle sevişebilen ve başlarını örtmeyip mini etek giyen” kadınların yaşadığı bir yerdir (75). Bu anlatımlar her ne kadar şehir efsanesi olsa da sonuç itibarıyla; diğer sınıflar tarafından Nişantaşı’nın nasıl görüldüğünü açıklar. Bu ifadelerden başka Nişantaşı aynı zamanda müreffeh bir yerdir. Kemal’in Nişantaşı için söylediği; “Papatya’yı evine götürme işini Feridun’a bırakıp annemle huzur içinde yaşadığım Nişantaşı’ndaki evimize döndüm.” sözü buranın müreffeh bir mekân olduğunu gösterir (401). Özetle Nişantaşı; mekân açısından zenginlikle özdeşleşen, bu çerçevede sakinleri ile arasında bir bağ teşkil eden, kendine özgü hususiyetleri olan bir semttir. Kimi anlatımlarda bu özellikler bireylere nüfuz etmiştir. Daha doğrusu Nişantaşı’nda oturanlar tıpkı Nişantaşı’nın diğer semtlerden farklı özellikler ihtiva etmesi gibi onlar da diğer insanlardan ayrı hususiyetlere sahiptirler. Nişantaşı’nda yaşayan “Kemal, Sibel, Zaim, Mehmet ve Nurcihan gibi karakterlerin eğitim durumlarından, yurt dışı deneyimlerinden ve yaptıkları kazançlı işlerden sık sık bahsedil(erek)” birey ve mekân arasındaki bütünlük vurgulanır (Sağlam, 2014: 78).

Çukurcuma ise yoksul kesimin oturduğu, alt yapının eksik olduğu ve birçok olumsuz şeyin yaşandığı bir yer olarak tasvir edilir. Semtin sahip olduğu dezavantajlara “Sokakta paçaları sıvamış, çıplak ayaklı mahalleliler, ellerinde çinko kovalar ve plastik çamaşır leğenleriyle, kaldırımların kenarından, evlerinin içine içine giren suları boşaltmaya ve taş yığınları ve bezlerle sel sularının yönünü değiştirmeye çalışıyordu.” ifadeleriyle dikkat çekilir (264). Fiziki anlamdaki bu yetersizliklerin yanında gündelik hayatta görülen bazı aksaklıklar da mevcuttur. Suların kesilmesi ve bunun ‘iki gün’ devam etmesi bunlardan bazılarıdır (444). Çukurcuma’nın altyapı bakımında Nişantaşı’yla kıyaslanmayacak kadar kötü olduğunu gösteren bu ifadelerle koşut olabilecek diğer anlatımlar Kemal’in gözlemleriyle dile getirilir. O, Çukurcuma’yı ‘berbat, seller, çamurlar içinde’ bir yer olarak betimler (273). Romanın sonraki bölümlerinde Kemal’in bu sözlerini hatırlatacak şekilde Çukurcuma, ‘dar sokakları, çarpık çurpuk kaldırımları, yoksul ve yaşlı karı kocaları ve soluk sokak lambaları’ ile anılır (275). ‘Parke taşla kaplı dar sokakları, kaldırımları yıkılacakmış gibi eğilen yıkıntı

halindeki ahşap evleri, Yunanistan'a göç eden Rumların bıraktığı boş binaları ve o boş yapılara kaçak yerleşen yoksul Kürtlerin pencerelerden dışarıya bıraktıkları soba boruları' ise semti tasvir eden başka cümlelerdir (321). Bu anlatımı pekiştirecek diğer bir ifade de 'dar sokaklara sıralanmış yoksul evler' sözüdür (330). Bütün bu anlatımlar semtin yoksulluğuna dikkat çekmekle beraber alt sınıfın oturduğu bir yer olduğuna da vurgu yapmaktadır. Çukurcuma'da sosyal doku da farklılık göstermektedir. Birden fazla etnik kökenin, din ve mezhep anlayışının bulunduğu burada; 'Çingene, Tuncelili Alevi Kürt aileleri, Beyoğlu'nda kâtiplik yapan Rum, İtalyan, Levanten ailelerin fakir düşmüş çocukları ve torunları, depolarda, fırınlarda çalışanlar, taksi şoförleri, postacılar, bakkallar ve üniversitelerin yoksul öğrencileri' oturur (320). Çukurcuma'daki siyasi faaliyetlere de yer verilmiştir. 1970'lerde Türkiye'nin genelinde görülen siyasi hareketlenmelerin semtteki yansımaları "Çukurcuma Yokuşu'ndan yukarıya, Cihangir'e doğru çıkan parke taşı kaplı çarpık çurpuk sokaklarda ise Kürtler, Aleviler, çeşit çeşit sol fraksiyona yakınlık duyan küçük memurlar, işçiler ve öğrenciler yuvalanmıştı. Onlar da silah kullanmayı severdi." sözleriyle aktarılır (397).

Romanda sınıfsal farklılıkları gösteren diğer mekânlar mahallelerdir. Nişantaşı ve Çukurcuma'nın içerisinde yer alan söz konusu mahalleler bu semtler gibi zenginliği veya yoksulluğu sembolize ederler. Zenginlerin oturduğu mahalleler; birçok yönüyle yoksul mahallelerden farklıdır. Örneğin, 1970 ve 1980'lerde yabancı sigara ve içki ithalinin kısıtlanması ile düğün, nişan gibi davetler için varlıklı kişilerin bunları zengin mahallelerde temin etmeleri bu farklılığın sonucudur. Çünkü yasak ve pahalı maddelerin yoksul değil zenginlerin oturduğu mahallelerde bulunması bu düşünceyi doğrular. Nitekim Kemal de Sibel ile nişanın yapılacağı gece için yabancı içkileri 'zengin mahallelerin mezecilerinde' bulması bu yargıyı pekiştirir (109). Bundan dolayı mahalleler, içlerinde oturanlarla bütünlük oluşturacak şekilde anlatılır. Kemal'den bahsedilirken zengin, Füsün'dan söz edildiğinde ise yoksul mahalleler devreye girer. 'Füsün'un hayaleti ile özdeşleştirilen ve onu görmek için gidilen Vefa, Zeyrek, Fatih, Kocamustafapaşa gibi ücra ve yoksul mahalleler, öte yaka, eski mahalle, parke taşı kaplı çukurlu dar sokaklar ve yoksul' yerler şeklinde betimlenir (233). Sınıf ile mahalle bütünlüğünü oluşturan diğer bir anlatım burası 'şehri terk eden Rumlardan kalma bakımsız taş binalarda, yıkılacakmış gibi duran boyasız ahşap konaklarda yaşayan yoksul ailelerin kalabalığı ve gürültüsünün göze çarptığı' bir yer sözleriyle dile getirilir (234).

Görüldüğü gibi yoksulların oturduğu mahallelere sadece sembolik olarak bakılmaz. Ötekileştirici bir dil kullanıldığı ve sınıfsal açıdan yaklaşıldığı için buradaki mahalle 'bakımsız, yıkılacakmış, boyasız, yoksulluk, kalabalık, gürültü' gibi olumsuz ifadelerle betimlenir. Romandaki mahallenin bu tarz anlatımı başka yerlerde de bulunmaktadır. Örneğin, Füsün ve ailesinin Çukurcuma'da oturdukları mahallenin anlatımı "Bazan dar sokakta iki araba burun buruna gelir, iki şoför inatla birbirine yol vermez, ağız dalaşına girer, küfürleşir, arabalarından çıkıp dövüşmeye başlarlardı." cümleleriyle belirtilir (447). Bu anlatımların yanında Çukurcuma'nın zenginlerin gözüyle betimlenmesi sırasında da benzer ifadeler kullanılır. Bundan dolayı yukarıdaki söylenenler ile zenginlerin anlatımları arasında paralellik vardır. Fakat bu anlatımlar semtin yoksulluğunu belirtmek dışında onların zenginlerin zihninde nasıl algılandıklarını da açıklar. Bu sebeple aşağıda Çukurcuma hakkındaki sözlerde bu iki anlamı da çıkarmak mümkündür. Kemal kendisini ziyaret etmek için Satsat şirketine gelen Füsün'un annesi Nesibe için söyledikleri buna örnek olarak verilebilir. Şirkete gelen Nesibe, İstanbul'un uzak mahallelerinden ya da taşradan kusurlu bir Satsat ürününü değiştirmek için gelen müşteriye benzetilir (500). Benzer bir algı Kemal'in annesi Vecihe'nin

ifadelerinde mevcuttur. Füsün’u istemek için mahalleye gittiğinde burjuva kesiminde olduğunu belli ettiren ifadelerle mahalleyi tasvir eden Vecihe’nin “Bu mahalleleri hep görmek isterdim, ne güzel bir yokuşmuş bu, ne güzel yerlermiş.” sözleri onun şehrin varoluşlarını gezmeye giden bir aristokrat gibi davrandığını gösterir (511). Sonuç itibarıyla “taşra veya kenar mahalle insanı, merkezdeki Batılılaşmış insan karşısında daha aşağı bir konuma yerleştirilip olumsuz özellikleri ön plana çıkarılarak ötekiliği belirginleştirilir.” (Akpınar-Şahin, 2017: 336)

Üst sınıfın yoksul ve kenar mahalleler hakkındaki bu olumsuz anlatımlarına karşın romanda olumlu diyebileceğimiz ifadeler de vardır. Fakat bu anlatımı ilginç kılan şey; Kemal’in sarhoşluk esnasında söylemiş olmasıdır. Bilinçli olduğu zamanlarda dış ve yoksul mahalleleri ötekileştiren bir dil kullanan Kemal, sarhoş olduğu esnada mekânları sınıfsal bir bakışla tasvir etmek yerine buraların kendi üzerinde bıraktığı olumlu etkiyi dile getirir. Kemal tarafından bir akşam sokakta patlak bir topla oynayan çocukların anlatıldığı bölüm bunu örnekler:

Bu mahallelerde, arsalarda, parke taşı kaplı çamurlu sokaklarda, arabalar, çöp tenekeleri ve kaldırımlar arasında, sokak lambaların ışığında, yarı patlak bir topla futbol oynayan çocuklarda hayatın özünü görebildiğimi hissedirdim. Babamın büyüyen işleri, fabrikaları, zenginleşme ve bu zenginliği uygun itibarlı bir “Avrupalı” hayat yaşama zorunluluğu, sanki beni hayatın basit ve temel yanlarından uzaklaştırmıştı da, şimdi bu arka sokaklarda hayatımın kayıp merkezini arıyordum. (236)

Bunların dışında sınıfsal farklılıkların açık bir şekilde yansıdığı mekânlardan biri de evlerdir. İçlerindeki dekorasyondan diğer özelliklerine kadar evler sınıfsal açıdan birbirinden farklı ailelerin yaşadığı yerler olarak okurun karşısına çıkar. Füsün ve ailesi tarafından Nişantaşı’nın arka sokaklarında daha önce oturulan sonra boşaltılan eve yönelik söylenen “Annemin o kadar terzilik ahbablığı ve akrabalık hukukuna rağmen bir kere olsun ziyaret etmediği arka sokaktaki o loş eve adım adım girdim: Kılıflı koltuklar, masa, büfe, içinde bir şekerlik, kristal bir fincan takımı, televizyon üzerinde uyuyan bir köpek biblosu...” cümlelerle ailenin maddi gücü ve yaşantısı ortaya konulur (181-182). Ev ile kişiler arasındaki ilişkiyi açıklayan başka örnekler de bulunur. Bu anlatımlarda ev, bir barınma yeri olmaktan öte işlevlere sahip olduğundan dolayı onun tasviri sınıfsaldır. Nitekim ‘yıpranmış, ezilmiş mutfak fayansları, Füsün’un hayatı boyunca banyo yaptığı küvet, duvarlara çakılı çiviler’ ifadeleriyle ev ile orada yaşayanlar arasındaki ortak yoksulluğa dikkat çekilir (206). Evin betimlenmesinde görülen bu ‘yoksulluk,’ onların zenginlere göre öte tarafta olduklarını gösterir.² Romanın ilerleyen bölümlerinde Çukurcuma’ya taşınan Füsün ve ailesinin buradaki evleri de tasvir edilir. Nişantaşı’nın arka sokaklarında oturdukları evle aynı özellikleri taşıyan bu ev ‘yemek masasıyla üst kattaki banyo arasındaki mesafenin dört buçuk adım ve on yedi merdiven basamağı olduğu küçük bir yerdir.’ (267) Alt kesime ait bir ev olduğu hemen anlaşıldığı bu anlatımlarda ev, ‘berbat ve çamurlar içindeki bir fare yuvası’ olarak betimlenir (273). Evin diğer bir tasvirinde de aynı ifadeler kullanılır. Burası ‘mutfağın zemininde koşuşturan hamamböceklerinin, halının içindeki mikropların, böcekler ve parazitlerin’ olduğu bir yerdir (445).

Romanda sınıfsal farklılıkları gösteren başka mekânlara da yer verilmiştir. . Bunlar genelde Kemal ve ailesinin çeşitli sebeplerle gittikleri yerlerdir. Zenginliğin ve gücün birlikte anıldığı bu mekânlar,

² Güven, B. (2008). Aşkından Müze Yaratın Adamın Hikâyesi (Orhan Pamuk’la Röportaj). <http://arsiv.ntvmsnbc.com>

otel, lokanta ve butiktir. Romanın ilk bölümlerinde Kemal'in alışveriş yaptığı butik vardır. Nişantaşı'nda bulunan, ünlü markaların satıldığı ve pahalı bir yer olan butiğin romanda yer almasının nedeni üst sınıfın alışveriş için uğradığı mekânlardan biri olmasıdır. Nitekim butik ile zenginlik arasında doğrudan bir ilişki olduğu, "O zamanlar Şişli, Nişantaşı, Bebek gibi semtlerdeki eşlerine canları sıkılan Batılılaşmış İstanbullu zengin ev kadınları "sanat galerisi" değil, "butik" açar," sözleriyle dile getirilir (13). Bu ilişkiyi sağlayanlardan biri Şanzeliye adlı butiktir. Burada nişanlısı Sibel için "Jenny Colon" markalı bir çanta alan Kemal, ödediği ücretin 'bin beş yüze lira olduğunu, bunun da o dönemde genç bir memurun altı aylık maaşına denk geldiğini' belirtir (13-14). Bu gibi yerlerin Kemal gibi 'varlıklı olanlara' hizmet verdiği ifade edilerek, bu kesimin zenginliği ile uğradığı yerler arasındaki paralel ilişkisine vurgu yapılır (69).

Butik dışında zenginlerin uğradığı mekânlardan biri de otellerdir. Önemli günler için salonları kiralanen oteller, zengin yaşantının sahnelendiği yerler olarak karşımıza çıkar. Bunlardan biri Pera Palas otelidir. Örneğin, Yeşim 'Nişan törenini Pera Palas otelinde yapmakla' ailesinin gücüne ve zenginliğine dikkat çeker (41). Pera Palas'tan başka dönemin ünlü otellerinden biri de Hilton'dur. Sibel ile Kemal'in nişan töreninin bu otelde yapılacak olması, otelin müşteri profili hakkında bilgi verir. Buna göre bu otel de Pera Palas gibi üst sınıfın uğradığı yerlerdendir. Zenginlerin evlilik ve nişan gibi törenlerini bu gibi yerlerde yapma amacı, sınıflarının standartlarına göre davranmaktır. Kemal'e ait "Nişan Hilton'da yapılacağı için aslında çok memnunum." sözü bu çerçevede gelişir (76). Ayrıca açılışına Amerikalı sanatçı Terry Moore ile bütün İstanbul sosyetesinin katıldığı ve üst kesimin uğrak yeri olmaya başlayan otelin İstanbul'un sosyal yaşamı içerisindeki yeri şu ifadelerle belirtilir:

O yıllarda pek çok "Batılı" yenilik önce Hilton'da denenir, büyük gazeteler otelde bir muhabir tutarlardı. (...) Pek çok akrabamın, arkadaşımın düğünü de alt kattaki büyük balo salonunda yapılmıştı. (...) Ayrıca ta açılışından beri Hilton, hali vakti yerinde kibar beyefendilerle, cesur hanımlara evlilik cüzdanı sormadan oda veren İstanbul'daki bir avuç uygar kuruluştan biri olmuştur." (117)

Oteller dışında Kemal ve çevresinin uğradığı mekânlardan biri de lokantalardır. Oteller gibi lokantalar da zenginlerin uğrak yerleridir. Buldukları yerler de üst sınıfın oturduğu semtlerdir. Bunlardan biri Kemal ile Sibel'in bazen akşam yemeğini yedikleri "Nişantaşı'nda yeni açılan şık lokanta Fuaye"dir (13). Lokantanın kimlere hitap ettiği "Fuaye, kısa zamanda Beyoğlu, Şişli, Nişantaşı gibi semtlerde yaşayan sınırlı sayıda zenginin en çok sevdiği lokantalarından biri oldu." ifadeleriyle açıklanır (21). Zenginlerin uğradığı diğer bir lokanta olan Abdullah Efendi, 'sinemaya giden ünlülerin ve zenginlerin yemek yediği bir yerdir.' (101). İstanbul dışından gelenlerin ve İstanbul sosyetesinin gittiği yeni lokantalardan biri de Garaj'dır (247). Kemal ve zengin kesim tarafında gidilen diğer bir yer 'Nişantaşı'nda bulunan ünlü börekçi Latif adlı' mekândır. (323).

Masumiyet Müzesi romanında yukarıda belirtildiği gibi mekânlar sınıfsal farklılıkları sembolize ederler. Bundan dolayı mekânların barınma yerleri olmaktan öte işlevleri vardır. Onlar, kişinin içinde bulunduğu gelir grubunu, hayat standardını, hangi sınıfta olduğunu belirtirler.

2. KİŞİLER

Masumiyet Müzesi romanında sınıfsal farklılıkları ortaya koyan diğer bir unsur da kişiler dünyasıdır. Aile, çevre ve mekân onların farklı sınıflara mensup olduklarını gösterir. Türkiye'nin toplumsal gerçeğine dayanan bu gerçekliği Pamuk, "bu ülkede çeşit çeşit birbiriyle çelişen çok ayrı

kaynaklardan beslenen insanları hikâye içinde görmek istedim.” sözleriyle gerekçelendirir.³ Farklı sınıflara mensup insanların anlatıldığı romanda bu anlamda örnek olabilecek kişilerden biri Kemal’dir. Burjuva bir aileden gelen Kemal, “Nişantaşı’nda yetişmiş, Avrupa görmüş, zengin ve seçkin tekstil şirketi sahibi Basmacılar ailesine mensup(tur).” (Aslanboğa, 2011: 1646) Zengin oluşu o dönemde İstanbul’da çıkan ulusal gazetelere de konu olur. 8 Kasım 1979 tarihinde *Akşam* gazetesinin “Cemiyet” başlıklı yazıda ‘dönemin zengin sanatseverlerin Yeşilçam’a güzel artist kızlarla aşk yaşamak için değil, âşık oldukları kızları artist yapmak için geldiklerini, bunlardan birinin İstanbul sosyetesinin gözde bekarlarından Kemal olduğu’ belirtilir (404). Aynı gazetede Kemal ilgili yapılan diğer bir haberde ise onun için ‘şımarık ve zengin çocuğu’ ifadeleri kullanılır. Ayrıca sık sık gittiği Pelür bardaki kişilere göre de o, ‘acımasız bir kapitalisttir.’ (409-454)

Söz konusu bu ifadelerin tümü Kemal’in üst sınıf mensup olduğunu belirten anlatımlardır. Onun burjuva kesiminden oluşu hemen her konuda kendini gösterir. Yaşadığı ilişkilerden dolayı sınıfıyla bazı sorunlar meydana gelse de o, üst kesimden biridir ve mensup olduğu çevreyle problemleri olan ilişkisinin zamanla düzeleceğine inanır. Bu nedenle onun hedefinde ‘Fusun’la evlenip; sosyeteye geri dönme’ planı vardır (458). Kemal, Fusun ve ailesiyle çok yakından ilgilenirse de yukarıda belirtildiği gibi problem yaşadığı ‘üstten baktığı ve zaman zaman kaba saba bularak dalga geçtiği’ önceki çevresinden tamamen kopamaz (Süzük, 2011: 88). Zihinsel açıdan ayrılmaya dönük hamleler söz konusu olsa da Kemal’in yine aynı mekânla ilişkisi vardır. Çünkü “Sınıfını terk etmek zihinsel bir şey olduğu kadar, mekânsal bir şeydir de.” (Dellaloğlu, 2017: 104) Bu kopuş gerçekleşmediğinden ötürü o, kimi durumlarda aristokrat bir aileden geldiğini yer yer göstermektedir. Nitekim Kemal’in Fusun’a dönük kafasında tasarladığı “ileride evlenip zenginler arasında yaşayacağı(z)” (495) düşüncesi, Kemal ile aristokrat kesim arasındaki ilişkinin güçlülüğüne, aidiyet duygusuna ve “Kemal ile Fusun’un önündeki en önemli engellerden biri sosyal sınıf farkı(na)” işaret etmektedir (Erol, 2014: 68). Kemal dışında yaşantı olarak üst kesimden olan başka bir kişi Kemal’in nişanlısı Sibel’dir. Eğitimini yurt dışında sürdürmesi, ailesinin köken olarak saraya dayanması onun da Kemal gibi üst sınıftan olduğunu gösterir. Sibel dışında Kemal’in yakın çevresinde bulunan Turgay, Nurcihan, Hilmi de yaşantı olarak burjuva kesimine mensuplardır.

Üst sınıfı temsil eden bu insanların karşısında Çukurcuma’da oturanlar bulunur. Bunlardan biri Fusun’dur. Onun bu sınıfa mensup olduğu “On sekiz yaşında uzak ve yoksul akrabamdı.” ifadesiyle belirtilir (12). Alt sınıftan olma durumu, hayatı boyunca karşısına çıkar ve bazı şeyleri yapmasına engel olur. Örneğin, zenginler yurtdışında öğrenim görürken, Fusun hem üniversite sınavına hazırlanmakta hem Şanzelize adlı bir butikte çalışmaktadır. Onun bu koşuşturması; “Üniversite sınavına hazırlanıyorum. Buraya da her gün geliyorum.” ifadeleriyle dile getirilir (15). Alt sınıftan oluşu, onu daha lise çağındayken ‘güzellik yarışmasına katılma’ gibi alternatiflere yöneltir (17). Fusun’un sınıf değiştirme, ünlü olma çabası sonrasında da devam eder. Sinemayla uğraşan Feridun ile evlenen Fusun’un bu kez hedefinde oyuncu olmak vardır. Fakat ilkin olanaksızlıklar peşinden ise ‘Kemal ve Feridun’un engellemeleri’, bunu başarmasına engel olur (373). Bu engellerin oluşturduğu baskıdan dolayı Fusun’un içinde bulunduğu bu ruh hali ve onda oluşan tepki “O akşam yemeğinin sonuna kadar Fusun’un öfkeli bakışlarını gördükçe, aslında güzelimin aklının bende ya da kocasında

³ Okkan, O., İnsan Manzaraları Bir Kentin İzindeki Romancı: Orhan Pamuk. (04.11.2012) www.trtturk.com.tr/https://www.youtube.com/watch?v=AHNm0ptOMnA (Erişim Tarihi: 14.11.2015)

değil, film yıldızı olma hayallerinde olduğunu bir daha görüp endişeye, hatta telaşa kapıldığını hatırlıyorum.”sözleriyle aktarılır (374). Ondaki bu tepkinin bir benzeri sinemacıların gittiği mekânlara gitmesini yasaklayan babası Tarık Bey’e karşı da görülmektedir. Sözü edilen tepki “Keskinlere ilk gidişimde Füsun’un küskün ve öfkeli bakışlarından sezdim.” ifadesiyle açıklanır (384).

Füsun’daki bu tepkisel davranışların altında kötümser bir ruh hali yatmaktadır. “Artık beni hiçbir zaman film yıldızı yapmayacağını biliyorsun. Buna gerek yok artık. (...) Ben gerçekten, yıllarca istedim Kemal. Çok iyi biliyorsun.” sözleri Füsun’un bu ruh halini örnekler (535). Kocasından boşandıktan sonra ‘Kemal’in kolunu, omzunu ısırması, sert hareketleri ve hırçınlığı’ bu durumu belirten bulgulardır (532). Netice itibarıyla “Yoksulluğun, para kazanmakla unutulacak bir suç olduğunu sanacak kadar masum insanlar(dan)” olan Füsun’un beklentilerinin karşılanmayışı, onun hayat karşısında umutsuz olmasına neden olur (5). Genel olarak romanın başından sonuna kadar Füsun, bulunduğu koşulları kabul etmeyen, o döneme göre geleneksel aile kızı tipinin çok ötesinde hayatına yön vermek ve yoksulluğundan kurtulmak isteyen biri olarak okurun karşısına çıkar. Fakat sınıfının kuralları, koşullar, ailesinin ve kendisini seven iki erkeğin engellemeleri, başarmak istediklerinin önüne set çeker. Bu yenilgi aynı zamanda Füsun’un değil Çukurcuma’nın Nişantaşı karşısındaki yenilgisidir.

3. EKONOMİ/YAŞANTI/EĞİTİM BAKIMINDAN SINIFSAF FARKLILIKLAR

Sınıfsal farklılıkların belirginleştiği diğer alanlar; maddi olanaklar, yaşantı ve eğitimidir. Bunların içerisinde dikkat çekenlerden biri maddi olanaklardır. Burada ‘maddi güç; zenginlikle, Batılılıkla eş değer olarak tutulurken fakirlik ise öteki ile birlikte’ algılanmaktadır.⁴ Başka bir ifadeyle maddi güce sahip olanlar merkezde, yoksullar da taşra ile konumlandırılır. Maddi güç bir nevi Nişantaşı ile Çukurcuma arasındaki farkı belirleyen etkenlerin başında gelmektedir. Bu nedenle sahip olunan maddiyat, kişilerin hayatını şekillendirmekle beraber onlar için aynı zamanda hangi sınıfa mensup olduklarının da kanıtıdır. Bunu örnekleyecek anlatım Kemal’in ailesinin şirketlerini anlatırken kullandığı ifadelerdir. Kemal, babası tarafından ‘büyüyen fabrikanın, kurulan yeni şirketlerin yönetiminde, etkili olması için genç yaşta, büyük bütçeli, çok kar elde eden Harbiye’deki dağıtım ve ihracat şirketi Satsat’ın genel müdürü yapılmış.’ (19)

Maddi gücün kısıtlı olduğu kesimlerde ise zengin sınıf karşısında kompleks ve başka yollara başvurma söz konusudur. Sibel ile Füsun’un yaşadıkları bu duruma örnektir. Sibel’in Basmacıların ‘mahçup edici zenginliği karşısında’ ailesinin varlıklı günlerini anlatması; Füsun’un ise ünlü olma arzusu buna dair örneklerdir (Sunat, 2009: 32). Füsun’un güzellik yarışmasına katılmasına ve sinemada oyuncu olma isteğine sebep, maddi bir güce kavuşmaktır. Maddi olanakların ailelerin tanımlanmasında da etkindir. Füsun’un ailesinin anlatılmasında kullanılan “Anne tarafından uzak akraba bir tarih öğretmeni, yıllarca terzilik yapmış hanımı ve on sekiz yaşlarındaki güzel kızları.” ifadeleri sözü edilen düşünceyi dair belirlemelerdir (77).

Görülen eğitim de sınıf farkını ortaya koyan bir göstergedir. Kemal ve çevresinin aldığı eğitim bu bağlamda değerlendirilebilir. Kemal, üniversite eğitimini ‘Amerika’da iş idaresini okuyarak’ tamamlar

⁴ Alçı, N., Pamuk Oryantalizmi, *Akşam Gazetesi*, 03.09.2008.

(19). Üst sınıftan olan diğer kişiler de benzer bir eğitim alır. Bunlardan biri olan Sibel hem Türkiye’de hem yurtdışında eğitim görür. ‘Dame de Sion Lisesi’ni bitiren Sibel, Sorbonne’de eğitim görür. Onun yakın çevresinden olan Nurcihan üniversite eğitimini Paris’te yapar. Yeşim ise Sibel gibi ‘Dame de Sion Lisesi’nden’ mezun olur (13-41). Dönemin şartları göz önüne alındığında çoğu kişi tarafından ulaşılması mümkün olmayan bir durumdur. Bu eğitim onlara sadece bireysel bir yetkinlik kazandırmaz; onları toplumun gözünde farklı konuma da kavuşturmuştur. Bunu örnekleyecek anlatım Kemal’in Sibel için söyledikleridir. Ona göre Sibel’in Fransa’da okumuş olması ‘onu aydın ve mutlu bir Türk kızı’ yapmıştır (222). Sibel’deki bu farklılığa vurgu yapan Kemal, Füsün’la konuşmadığı ‘modernlik, kadın hakları, feministlik’ gibi konuları Sibel’le konuşabildiğini söyleyerek eğitimin bireye toplumda saygı kazandırdığını vurgular. Sibel’in fiziki özelliklerinden çok eğitimiyle ilgilenen diğer bir kişi Kemal’in annesi Vecihe hanımdır. Sonuç olarak eğitim, bireyin birçok bakımdan tanınmasını sağlayan önemli bir faktördür.

Üst kesimin okuduğu iyi okullara karşın alt sınıftan Füsün, “Nişantaşı Kız Lisesi”ne devam eder (17). Zenginler, devletin okulları ve üniversiteleri yerine Türkiye’deki yabancı veya yurtdışındaki eğitim kurumlarını tercih ederken, Füsün devlet üniversitesinde okumak için Üstün Başarı Dersanesi’ne giderek sınava hazırlanmakta (34). İlk yıl üniversite giriş sınavını kazanmadığı için sonraki yıl sınava hazırlanan Füsün, kısıtlı imkânlarla başarılı olamayınca üniversiteyi okuma fikrinden vazgeçer (182). Görüldüğü gibi Füsün’un yaşadığı ‘yoksunluklar, kimi eğitim ortamlarında yeniden üretilerek’, onun ait olduğu sınıf ortaya konulur (Turner, 2007: 49). Zengin aile çocuklarının sahip olduğu avantajlar karşısında Füsün’un sürekli engeller aşmaya odaklı yaşamı ve her seferinden bunun üzerinden sınıfının görünür lülüğünü bu anlamda örnek teşkil etmektedir.

Bunların dışında yaşantı da sınıfsal farklılıkları yansıtan özelliğe sahiptir. İki kesimin günlük yaşam ve eğlence anlayışlarının birbirinden ayrı olduğuna tanık olunur. Zenginlerin yaşantısına dair ifade ve sahneler iki toplumun birbirinden farkını ortaya koyar. ‘Ayaspaşa’daki manzaralı dairesinde, Meltem gazozunun çıkışını kutlamaya çalışan Zaim’in bu daveti, farklı zamanlarda yapılan Boğaz’daki kotra gezintileri, sürpriz doğum günü partileri, kulüp eğlencelerinden sonra gece yarısı arabalarla gerçekleştirilen İstanbul gezmeleri’ zenginlerin yaşamına yönelik bulgulardır (35). Zengin ve burjuvai bir hayatı yansıtan bu ifadeler; üst sınıfının yaşantısını betimler. Onların lüks hayatlarında zaman zaman Avrupa önemli bir oyuncu olarak görülür. Avrupai yaşama öykünme, o dönem Türkiye’ye gelen Alman manken Inge üzerinden anlatılır. Zengin bayanlar ‘Alman manken Inge gibi görünmek için saçlarını sarıya boyatmakta, kaşlarını düzeltmekte; butik butik gezerek yeni ve farklı elbiseler almaktadırlar.’ (91) Onların günlük yaşantısının içerisinde sıradanlaşan ‘Boğaz lokantalarında yemek yeme, kulüplere devam etme ve davetlere katılma, sürat motorlarına binip zengin dostlarıyla gezme’ rutin etkinliklerdir (177-196).

Üst sınıftan olanların ölümü ardından yapılan cenaze töreni, sınıfsal farklılıklar için başka bir bulgudur. Törendeki gösteriş; mensup olunan sınıfın önemini ve yaşanan hayatın ihtişamını göstermektedir. Şan ve şöhret sahipleri gibi diğer varlıklı olanların da cenaze törenleri zengin semti Nişantaşı’ndaki Teşvikiye camisinde yapılmaktadır:

Cami yalnız İstanbul’un zengin ailelerinin değil, ünlü siyasetçilerin, paşaların, gazetecilerin, şarkıcı ve sanatçıların da cenaze namazlarının kılındığı ve ölünün mertebesine göre askeri bando ya da belediye

bandosunun çaldığı Mozart'ın cenaze marşı eşliğinde, tabutlarının cemaatin omuzlarında Nişantaşı Meydanı'na kadar ağır ağır taşındığı "son yolculuklarının" itibarlı bir başlangıç noktasıydı. (94)

Alt ve üst kesim arasındaki farklılıkları; geleneksel normlara yaklaşımda da görmek mümkündür. Örneğin, evlilik öncesi birliktelik iki kesim tarafından farklı algılanır. 'Kemal ve onun gibi zengin, Batılılaşmış gençler tarafından' bu, sıradan bir durumdur (73). Bu kesimin genç kadınları için de özgürlüğü simgeleyen bu durum, geleneksel değerlere karşı duruştur. Onlar, bunu 'töreye aldırış etmeyecek kadar modernleşmiş ve özgür olmakla açıklarlar.' (73) Onların nazarında 'geleneksel yapıyı biçimlendiren din Nişantaşı'nda oturan zenginlere yönelik değil, bu semtin arka sokaklarında oturan alt ve orta sınıf içindir.' (Demir, 2011: 8) Nitekim geleneksel normlar ile üst sınıf arasındaki zayıf ilişkiye Sibel'in tutumu örnektir. O, uzun yıllar Paris'te eğitim gören Nurcihan'ı 'oruç tuttuğu ve gazinolara gidip Müzeyyen Senar ve Zeki Mürenleri dinlediği için fazla alaturka bulup' onunla diyalogunu sonlandırır (543). Alt kesimde ise geleneksel değerlerin önemli bir yaptırım gücü vardır. Bu kesimden olan ve 'Kemal'in askerlik arkadaşlarından birisinin nişanlısından ayrılma nedenini evlilikten önce birlikte olmaya bağlaması' geleneksel normların bağlayıcılığını örnekler (75). Toplumda özellikle alt kesim tarafından uygun görülmeyen bazı evliliklerin sosyete kesimince kabulü yukarıdaki anlatımlarla örtüşmektedir. "İkinci karısının kızıyla (üvey kızıyla) bütün sosyetenin "rezalet, skandal!" çığlıklarına aldırmandan üçüncü evliliğini" yapan sosyeteden Harun Bey'in kısa bir süre sonra bunu sosyeteye kabul ettirmesi algı farklılığını belirtir (120). Görüldüğü gibi 'Çukurcuma'da yaşayanlar için geleneksel değerlerin hayatta önemli bir karşılığı bulunmaktadır.' (Aslanboğa, 2011: 1646). İki kesimin farklı düşündüğü diğer bir konu evlilik dışı ilişkidir. Üst sınıfın bir kısmında görülen bu eğilime, aileler tarafından bilinmesine rağmen çevre ne düşünür ne söyler kaygısıyla gizli tutulur. 'Kocasının yıllar boyunca kızı yaşında birisini sevdiğini, ona evler aldığını fakat bunu kimseye söylemeyerek sakladığını' belirten Vecihe, bu davranışıyla diğer zenginler gibi ilişkiyi gizleyip sınıfına özgü bir şekilde davranır (498).

Sınıfsal açıdan farklılığı belirten diğer bir konu balolardır. Balolar bir eğlence programı olmaktan öte katılanların sınıfsal kimlikleri hakkında fikir veren etkinliklerdir. Zengin ve devletin ileri gelenlerin katıldığı bu davetlerde bulunmak üst sınıf için övünç sebebidir. Kemal'in 'anne ve babasıyla Atatürk'ün bulunduğu bir baloya katıldıklarını' vurgulaması, balonun bir davetten öte anlamlar taşıdığını gösterir (386). Bu nedenle baloya katılanların öncelikli amacı; her şeyden önce aynı sınıftan olanlarla, dönemin ünlü politikacı ve siyasetçileriyle bir arada olmak, başka bir ifadeyle hangi sınıftan olduğunu tasdik ettirmektir (464). Sınıfsal farklılığı gösteren diğer bir özellik, zengin kesim tarafından yurt içi ve yurt dışına yapılan tatillerdir. Bu kesimin her yıl '15 tatilde Uludağ'da tatil yaptıklarını' açıklayan cümlesi söz konusu ifadelerden biridir (238). Bu tatillerin dönemin Nişantaşı'ndaki zenginler tarafından sıkça yapıldığını Kemal'in "Çocukluk ve gençlik yıllarımda, babamın çoğu iş ve kulüp arkadaşı ve pek çok Nişantaşlı zengin gibi biz de Uludağ'a kayak tatiline çıkardık." cümleleriyle dile getirilir (240). 'Kemal'in Paris gezisi' hem yurt dışına yapılan tatillere hem bu sınıfının farklı yaşadığına diğer bir belirtidir. (546).

Sınıfsal farklılıklara dair diğer bir gösterge gece yaşantısıdır. Zenginlerin gündelik hayatının içinde yer alan 'davetlere katılma, kulüplere gitme, Emirgan'da çay içmek' bu gece yaşantısını örnekleyen etkinliklerdir (342-355). Yılbaşı gecelerinin gösterişli bir şekilde kutlanması da yaşantının farklı olduğunu belirten başka bir aktivitedir. Bu çerçevede göze çarpan, geceleri gerçekleştirilen Boğaz'daki otomobil gezmeleridir. Zenginliğin ve gücün sembolü otomobil ile yapılan bu gezintilere

sadece aile üyeleri değil; aileye yakın akrabalar da katılır. Bu gezintiler “Amerika’dan ya da Avrupa’dan özel otomobil getiren zenginlerin, tanıdık ve akrabalarını şehir gezintilerine çıkardıklarını hatırlatmak isterim.” ifadeleriyle belirtilir (380). Keskin ailesinde ise gece yaşantısı olarak adlandırılabilir herhangi bir aktivite bulunmaz. Akşamları televizyonun merkezde olduğu ve ‘televizyondaki programların sıkça izlendiği bir gece oturması’ vardır (319). “Sofradaki herkes gibi, yıllarca akşamları televizyona bakarak oturdum” ile evdeki televizyonun etkinliğini dile getiren Kemal, romanın başka bir yerinde “onlarla uzun uzun masada oturup akşam yemeği yiyip televizyon seyretti(ğini)” söyler (327-342). Kemal’in gözlemlerine göre her akşam yemeğiyle başlayan televizyon izlemeye endekli hayat, ‘gece on bir buçuk, on iki civarında sona ermektedir.’ (343) Bazen Kemal’in aileyi ikna etmesiyle bu sade yaşantının dışına çıkılarak, ‘yaz-kış demeden ayda bir arabayla ya Boğaz’da bir lokantaya ya da Tarık Beyin sevdiği şarkıların seslendirildiği bir gazinoya gidilir.’ (376) Ailenin yılbaşı geceleri de kendi sınıfına özgü bir şekilde kutlanmaktadır. Keskinlerin evinde yılbaşı geceleri diğer gecelere göre az da olsa farklılık gösterir. Bu gecelerde dikkat çeken eğlence ‘tombala çekmedir.’ (355) Bunun eşliğinde her zamanki gibi televizyon izlenir. Fakat yılbaşı gecelerinde televizyon, özel yayınlarıyla diğer zamanlardan farklı eğlence programları sunmaktadır. Televizyonun evdeki bu konumu kimi zaman Kemal’in eleştirilerine hedef olur. Kemal’in “Bazan televizyondaki gülünç bir şeye bir an hep birlikte gülerdik. Bazan hepimizin aynı anda televizyondaki bir şeye yoğunlaşmamız, bana, küçültücü bir şeymiş gibi gözükürdü.” sözleri bu çerçevede gelişir (444). Çukurcuma’daki gündelik hayat da geceleri gibi kendi minvalinde, sakin, değişiklik içermeyen bir şekilde gelişir. Mahallenin gençleri geceleri ‘kapı önlerinde oturarak, sigara içerek ve sohbet ederek’ vakit geçirirler (344). Mahalle ile sınırlı olan bu yaşamın sadeliğini ve sessizliğini gece vakitlerinde ‘uç tekerlekli arabasıyla yaz akşamları dondurma, kışın ise helva satan Kamil Efendi’nin bağırımları ve gezmesi’ bozar (441). Kadınların evin dört duvarı arasında geçen yaşamları gibi erkeklerin hayatı da mahalle ile sınırlıdır. Bunu, Füsün’un babası Tarık’ın günlük yaşamı örneklemektedir. O genellikle öğleden sonraları ‘arkadaşlarıyla görüşüp kâğıt oynayarak’ vakit geçirmektedir (494).

4. EŞYA/YİYECEK/İÇECEK

Alt ve üst kesimin kullandığı eşya, tükettiği yemek ve içecekler de onların birbirinden farklı olduklarına dair göstergelerdir. Bunların içerisinde ilk göze çarpan eşyadır. Eşya öncelikle kişilerin hayata bakışını, mensup olduğu sınıfı sembolize eder. Kemal’in nişanlısı Sibel’e aldığı ‘Jenny Colon’ markalı çanta sınıf farkını belirten bu eşyalardan biridir (13). ‘Genç bir memurun altı aylığına denk gelen’ bir parayla alınan çanta, zenginliğin ve üstünlüğün işaretidir (15). Sözü edilecek diğer bir eşya şemsiyedir. Füsün’un kaybolan şemsiyesini bulamayan Kemal’in ‘annesinin yurtdışında aldığı şemsiyeyi’ ona verdiği sırada bunun Nice’den aldığını söylemesi; eşya ile hem ailenin gücünü hem kendisinin kim olduğunu anlatma düşüncesinden kaynaklanmaktadır (34). Buna benzer diğer bir ifade ise Sibel’in Kemal’e aldığı yabancı markalı parfümdür. Paris’ten alınan ‘Spleen’ markalı parfümle sınıf ve kimlik arasındaki bağ vurgulanmaya çalışılır. Şemsiye vurgusuyla ailesinin zenginliğine atıfta bulunan Kemal, parfümle de nişanlısının kimliğini belirtmeye çalışır (60).

Romanda iki toplum arasındaki farklılıkları gösteren diğer bir nesne arabadır. Arabaya sahip olmanın ve onunla gezmenin nasıl bir duygu olduğu Füsün’un bakış açısıyla anlatılır. Bundaki amaç iki şeye dönüktür. Birincisi Füsün’un şahsında alt kesimin hayranlığını belirtmek; ikincisi ise üst sınıfın nasıl yaşadığını yine onun gözüyle anlatmaktır. “Bir kurban bayramında sizinle sokağa çıkmış,

sonra arabayla gezmiştik,” dedi Füsün gözleri parlayarak.” cümleleriyle arabanın Füsün’da uyandırdığı intibaha değinilir (31). Füsün’u bayramda mutlu eden şey araba ile gezmek olurken, Kemal için bu gündelik yaşamın içerisinde sıradan bir olaydır. Ayrıca Füsün, aynı ailenin evine birçok kez gitmesine karşın sadece arabayla gezdiği günü hatırlaması, arabaya başka işlevler yüklediğini gösterir. Nitekim ‘o gün yaşananların’ hatırlanması arabanın gücü ve iktidarı temsil etmesinden kaynaklanmaktadır. Arabanın bu işlevleri taşıdığını gösteren diğer anlatımlar da yine Füsün’un yaşadıklarıyla verilir. Butikte çalıştığı dönemlerde iş çıkışında kendisine aşık ‘zengin ve evli bir işadamının Mustang markalı arabasıyla gezmesi’ yukarıda ileri sürülen düşünceleri örnekler (70). Görüldüğü gibi araba Füsün için zenginliğin, gücün sembolü, işadamı için ise iktidarını başkasına kabul ettirme aracıdır. Özetle “seyahat aracı ve taşıma aleti olarak Otomobil’in pratik varoluşunun, onun toplumsal varoluşunun bir parçası olduğu sonucu çıkar(manın)” yanında “Araba, toplumsal statünün, prestijin, hızın simgesi ve düşü” olduğundan ötürü ‘pratik kullanımıyla beraber bir gösterge olarak da tüketilir.’ (Lefebvre, 2007: 117) Kemal’in babası Mümtaz Basmacı’nın arabayla olan ilişkisi de yine zenginlere özgü özellikler taşır. O, arabaya gücü temsil etmenin ötesinde anlamlar yükler. Onun için araba ailenin bir üyesidir. Arabasını çok sevdiğini belirten Mümtaz Basmacı’nın oğlu Kemal’e ölümü halinde ona sahip çıkmayı ‘vasiyet’ etmesi söz konusu düşünceyi destekler (248). Otomobil üzerinden üretilen bu söylemlerin ışığında Türkiye özeline indirgenildiğinde “Otomobil, Türkiye toplumunda bir binek ve ulaşım aracı olmanın ötesinde daha çok sosyal statü ve prestij simgesidir.” (Canatan, 2014: 487) Kısaca romanda bir eşya olarak yer alan araba, “sosyal sınıfı” temsil etmenin yanında o dönem zengin kesiminin sahip olabileceği ve onların hayatıyla bütünleşebilen bir nesne olmasından ötürü “bir yaşam tarzının göstergesidir.” (Zariç, 2014: 58)

Kişilerin sınıfsal statülerini belirleyen diğer eşyalardan biri de inci küpelerdir. Babasının kendisine verdiği küpeleri alan Kemal’in bunları Füsün’a hediye etmek istemesine karşın Füsün küpelerin çok pahalı olduğunu söyler ve onları kabul etmez (108). ‘İnci küpeler’ ve ‘pahalılık’ ifadeleri zenginliği belirttikleri için Kemal’in hayatıyla örtüşürken, aynı ifadeler ile Füsün’un hayatı arasında bir paralellik bulunmaz. Füsün, onları alması durumunda insanların soracağı ‘nereden buldun’ sorusuna cevap veremeyeceğini belirtmesi; sahip olunan eşya ile sınıf arasında doğrudan bir ilişki olduğunu göstermektedir (108). Pahalı eşyalar için Kemal’i sorgulamayan toplum, aynı tavrı doğal olarak Füsün’a karşı göstermez. Çünkü topluma göre sahip olunan maddi güç ile eşyalar arasında bir paralellik olmalıdır. Bundan dolayı zenginler yurt dışından getirdikleri pahalı eşyaları Füsün ise ucuz olanları kullanır. Füsün’un ‘Misslyn markalı, basit ve yerli bir ruj kullanması’ bu durumu örneklemektedir (24). Alt kesime mensup insanların evlerinde bulunan eşyalara da dikkat çekilerek, bununla kişilerin hangi sınıfa ait olabilecekleri gösterilmeye çalışılır. “Her orta sınıf İstanbul evinde büfede sergilenen” Füsünların evlerindeki dolapta da bulunan “çeşmi bülbül küçük vazo, eski saat, çalışmayan gümüş bir çakmak ve diğer ıvır zıvır” gibi eşyalar öne sürülen düşünceyi destekler (327).

İki sınıf arasındaki farklılıkları gösteren diğer ifadeler yeme ve içme ilgili olanlardır. Söz konusu anlatımlar iki şekilde yapılır. Birincisi; yemeğin nereden yenildiği belirtilerek hem pahalılığa hem lükse vurgu yapılmakta. ‘Bebek, Şişli ve Nişantaşı gibi semtlerde bulunan sınırlı sayıda sosyete yemeklerini buralarda bulunan lüks lokantalarda yemektir.’ (21). İkinci anlatımda ise yine pahalılığa ve lükse vurgu yapmak için yiyeceklerin isimleri verilir. Bayramlarda Basmacıların evine gelen Füsün ve ailesine “akide, badem şekeri, badem ezmesi, hindistancevizli aslan şekeri ve lokumdan bir karşımı”nın ikram edilmesi bu bağlamda gelişir (31). Yiyecek ve gidilen mekânlara dair

bu cümleler, sınıf farkını bariz bir biçimde ortaya koyar. Özellikle bunun Kemal tarafından dillendirilmesi, daha doğrusu hatırlanması, misafirlerin hangi sınıftan olduklarını belirtme düşüncesinden kaynaklandığı için çeşitli sorulara sebep olmaktadır. Acaba eve gelen bu yoksul aileyle başka bir şey paylaşılmadığı ya da Kemal'in şahsında üst sınıfın alt kesime bakışını göstermek için mi bu yiyecek isimleri hatırlanmaktadır? İki soruda bizi şuna götürür: Yenilenler, kişileri doyurma işlevinden çok iki toplum arasındaki sınıfsal farklılığı da belirtir.

5. ÜST KESİMİN ALT KESİME BAKIŞI

Romanda sınıfsal farklılıklara zengin kesimin alt kesime bakışında da karşılaşılmaktadır. Nişantaşı'nda oturanların Çukurcuma'dakilere karşı yaklaşımlarının temelinde bu bakış vardır. Acıma, dışlama ve suçlama gibi ifadelerin ön plana çıktığı bu anlatımlara dair olarak Kemal'in annesi Vecihe'nin Füsün'un ailesine yönelik tutumunu göstermek gerekir. Füsün'un güzellik yarışmasına katılmasına ses çıkarmadığı için annesi Nesibe'ye tepki gösteren Vecihe, "utanç duyulacak bu işten gururlandığı" için Nesibe'yi yadırgar (17). Vecihe'deki bu baskın sınıf düşüncesi, Keskin ailesinin tanımlanmasında "akraba değil de hısım sözcüğünü(n)" kullanılmasına neden olur (Erol, 2014: 68). Vecihe'nin bu dışlayıcı ve yargılayıcı bakışı, güzellik yarışmalarına katılan tüm kızlar için geçerlidir. "Bu ülkede güzellik yarışmalarına katılanlar, nasıl kızlardır, nasıl kadınlardır herkes bilir." ifadeleriyle bu tutum genelleştirilir (18). Dikkat edilirse 'bu ülke' ifadesi ile kendisini yaşadığı toplumdan soyutlayan Vecihe, bulunduğu konumunun ayrıcalıklı olduğu fikrindedir. Bundan ötürü o ve onun gibi bir düşünceye sahip olanların nazarında "Daha fazlasına sahip olmak kişinin devredilemez bir hakkıdır, onların kendi "çaba"ları, "riskleri göze alma cesaretleri"yle elde ettikleri bir haktır. Eğer ötekiler daha fazlasına sahip değilse, bu onların beceriksiz ve tembel olduklarından." (Freire, 2008: 37)

İki toplumun farkını ortaya koyan diğer bir anlatım alt kesimin bazı olumsuz davranışlarının eğitimle düzelebileceğine olan inançtır. Bunu örnekleyen anlatım Hilmi'nin söyledikleridir. Mini etekli, sarı saçlı ve makyajlı kızları "yoksul, hırpani, işsiz güçsüz ve bıyıklı gençler(in)" tacizlerinden korumaya çalışan Hilmi, bu insanlara 'kadınlara nasıl davranılması gerektiğini ve medeniyetin ne olduğunu öğretmek için' büyük bir mücadeleye girişir (76). Bu ifadelerle Hilmi'nin şahsında üst kesimin profili çizilir. Alt kesimi bu bağlamda değerlendiren benzer bir yaklaşım, Kemal'de mevcuttur:

Kendi hikâyemi, Füsün'a duyduğum aşkı, sanki bir başka sersem zenginin hikâyesiymiş gibi Abdülkerim'e anlattım. Sosyete de tanınan, sevilen genç zenginin sonunda başkasıyla evlenen "tezgâhtar kıza" duyduğu aşkı anlatırken, Abdülkerim benim "o" olduğumdan şüphelenmesin diye de, uzak masalardan birinde oturan genç bir adamın "o" olduğunu söyleyip işaret ettim. (274)

Füsün ile arasındaki aşkı anlatırken kimliğini gizleyen Kemal, 'tezgâhtar kız' ve 'sersem zengin' gibi dışlayıcı ifadelerle alt kesimle arasına mesafe koyar. Hatta en çok da erkeğin sınıfına göre davranmadığı söylenerek, o eleştirinin hedefine oturur. Üst kesimin alt kesime yaklaşımının olumsuz olduğunu gösteren diğer bir örnek Kemal'in Füsün ile Feridun'un evliliği hakkındaki düşünceleridir. Kemal, "yani o sıradan kocasını, o döküntü evde zor şartlar altında yaşamayı seçecek kadar sevebiliyorsa, ben zaten o akşamdan sonra onu bir daha görmek de istemezdim." sözleriyle hem Feridun'u küçümsemekte hem oturdukları evi olumsuz tasvir etmektedir (275). Kemal'de yer yer

görülen fakat karşılığı olmayan bu gibi söylemlerin temel nedeni “takıntılı aşk(tur.)” (Pamuk, 2011: 29)

Zenginlerin zihin dünyasında alt kesimle ilgili algıyı ortaya koyan diğer veriler Türk sinemasındaki sahnelerdir. Kemal ve Füsün arasında yaşananların benzeri *Aşkım ve Gururum* adlı filmde anlatılır. Filmde oğluna ‘tezgâhtar kızla evlenmesi halinde onu tüm mirasından mahrum edeceğini’ belirten babanın bu söylemi ile oğlunun Füsünle evlenmesi halinde bunu çevrelerindeki kişilerce hoş karşılanmayacağını belirten Vecihe’nin sözleri arasında bir örtüşme söz konusudur (292-498). İkisinde de kaşı tarafın önemsenmediği, dışlandığı, onlara üstenci yaklaşıldığı ve içlerine dâhil olmalarına izin verilmediği bir izlenim söz konusudur. Konuyu açımlayacak başka bir olay Belkıs’ın yaşadıklarıdır. Sosyeteden Kaptanoğulları’nın en küçük oğlu Faris ile aşk yaşayan Belkıs’ın oğullarıyla evlenmesini istemeyen aile, hem bu ilişkiyi sosyeteden uzak tutmak hem olabilecek bir evliliği engellemek için ikisini Paris’e gönderir (89). Ailenin tüm çabası, oğullarının yoksul kesimden gelen Belkıs ile evlenmesine engel olmaktır. Nitekim Faris’in Paris’te ölmesiyle evlilik gerçekleşmez. Bütün bu ifadeler zenginler ile yoksullar arasındaki ilişkinin belli bir kalıp haline gelerek ‘kastlaştığını’ gösterir.⁵

İstanbul’daki üst kesimin kendisinden olmayanlara karşı oluşturduğu olumsuz bakıştan kaynaklanan ötekileştirici dil sadece yoksul kesim için değil, taşradan gelen zenginler için de kullanılır. Vecihe’nin İstanbullu zenginlerin ortadan görünmemesini ‘taşralı zenginlerin her tarafı doldurmasına’ bağlaması konuyu örneklemektedir (518). Benzer bir tutum, Dışışleri Eski Bakanlarından Melikhan’ın sözlerinde görülür. Eski bakan ‘görmüş geçirmiş ailelerin kalmadığını, her yeri para kazanan görgüsüzler ve onların eşleri, kızları ve başı örtülü kasabalıların sardığını’ söyler (124). Bu üstenci bakış bazen acıma şeklinde de kendini gösterir. Zengin kesimin evlerinde kullanmadığı eşyaları, akrabaları olan yoksul ailelere dağıtması bu acımanın bir sonucudur. ‘Zenginlerin çocuklarına ait kullanılmış eşyaların, fakir akrabaların çocuklarına verilmesi’ sıkça toplumda görülen davranışlardan biridir.⁶ Örneğin, ‘Basmacı ailesi tarafından Keskinlere verilen bisiklet’ bu bağlamda değerlendirilmelidir.⁷ Ayrıca Kemal’in “bizim eskilerimizi annem yoksul akrabalara dağıtırdı” ifadesi söz konusu bu ilişkiyi özetlemektedir (31).

Üst kesimin alt kesime yaklaşımını belirleyen başka bir faktör sahip olma duygusudur. Bu, bazen bir meta olabileceği bazen kadın da olabilmektedir. Örneğin, ‘Nişantaşlı bazı zenginlerin Füsün’la birlikte olma’ hayalleri bunlardan biridir (Sunat, 2008: 61). Bu sahip olma duygusu Kemal’de de güçlü bir şekilde kendini gösterir. Bunun sonucunda “Füsün, Kemal’in karşısında baştan itibaren kurban konumuna indirgenmiş, onun hayatla kurduğu bağlar, ikincil kabul edilmiş, kendisi güzelliği ile seyirlik kertesine indirgenmiş ve araçsallaştırılmıştır.” (Süzük, 2011: 94) Bu atmosferin bir neticesi olarak Kemal, Füsün’u elde etmek için onunla ilgili birçok plan tasarlar ve uygular. Feridun’un yönetmen, Füsün’un da başrol oyuncusu olacağı filmin maliyetlerini üstlenmesi Kemal’in bu isteğini gerçekleştirme düşüncesinden kaynaklanmaktadır (305). Aristokrat kesimin arzu ettiğine sahip olma

⁵ Alçı, N., Pamuk Oryantalizmi. *Akşam Gazetesi*, 03.09.2008.

⁶ Güven, B. (2008). Aşkından Müze Yaratan Adamın Hikâyesi (Orhan Pamuk’la Röportaj). <http://arsiv.ntvmsnbc.com>

⁷ Güven, (2008). agm.

duygusunun, toplumun alt ve orta tabakaları tarafından da kanıksandığı görülür. Bu düşüncenin altında yatan sebep, zenginlerin sahip olduklarının bir gün işlerine yarayabileceği ön görüsüdür. Nitekim Keskin ailesi, “bu uzak ama zengin akrabalara sahip olmaktan dolayı içten içe bir sevinç duymakta(dır.)” (Süzük, 2011: 88-89). Füsun’un annesi Nesibe’nin ‘Kemal’den evli kızına kol kanat germesini, sinemacıların içerisinde onu koruması’ bu çevrede gelişir (309). Yukarıdaki ifadelerle Füsun’un ailesince olumlanan bu ilişki, ‘Nişantaşı sosyetesini tarafından alay edilmekte ve dalga geçilmektedir.’⁸

6. ROMANIN ÜZERİNE TEMELLENDİRİLDİĞİ İKİ SINIF: ZENGİN VE FAKİR

Pamuk’un “her zaman olduğu gibi Türkiye’de zengin ile fakir, yoksul ile ayrıcalıklı arasında korkunç bir uçurum var” sözünden hareketle romanda sınıfsal farklılıklar *Masumiyet Müzesi* romanının temelini oluşturan önemli konulardandır.⁹ Bu ilişkinin nasıl olduğunu gösteren birden fazla anlatım vardır. Bunların içerisinde dikkat çeken zengin erkek ile fakir kız aşkıdır. Aşk etrafında gelişen olaylarda; iki kesimin birbirine yaklaşımı, sınıf belirten argümanların nasıl üretildiği ve Nişantaşı ile Çukurcuma arasındaki gerilim öne çıkar. Genel anlamda bu ilişkiler ağı, Kemal ile Füsun diyalogu üzerinden verilmeye çalışılır. Kemal’in zengin Füsun’un ise fakir oluşu burada belirleyici rol oynar. Örneğin, Kemal zengin olmasaydı Füsun ona âşık olur muydu ya da Füsun fakir olmasaydı tanıştıklarından hemen sonra Kemal ona sahip olur muydu? Bu gibi sorular çoğaltılabilir. Fakat şunu söylemek mümkün. Bu ilişkinin başlangıcında, devamında, yer yer sekteye uğramasında zenginlik kadar fakirlik de bir etmendir. Başka bir ifadeyle ilişkinin ortaya çıkmasında ve devamında Kemal’in zengin oluşu kadar Füsun’un küçüklüğünden beri Basmacı ailesine gidip gelmesi sırasında gördüğü şaşaalı hayatın üzerindeki tesirinden dolayı bu yaşama duyduğu hayranlığın etkisi de vardır. (11-37) Bu faktör ilişkinin sonraki süreçlerinde de kendini gösterir. Füsun, Kemal’in Sibel ile nişanlanmasından sonra başka biriyle evlendirilir. Füsun ve ailesi, Kemal’in onları bulup onlarla ikinci kez diyalog kurmasını; ilk başlarda olmasa da sonraki dönemlerde onları memnun ettiği “Fakir akrabasına evlilik hediyesi veren ve kafası çok daha önemli şeylerle meşgul, iyi niyetli bir zengin gibi” cümleleriyle ifade edilir (263).

Bu ilişkinin devam edip etmemesinin belirleyenin zenginler olması; baskın tarafın onlar olduğunu göstermektedir. Nitekim onlara göre ilişkideki problemler alanlar veya bunu sonlandıracak sebepler alt kesimden kaynaklanmaktadır. Bazı olumsuzluklara karşın bu ilişkinin alt kesim tarafından devam ettirme isteği zaaf olarak görülür ve bu durum kimi zaman aleyhlerinde kullanılır. Faris’in ailesi tarafından bekareti sorgulanan Belkıs ilişkinin devamından yana tavır alır (90). Kemal’in babası Mümtaz ile yanında çalışan genç kız arasındaki ilişki de benzer bir süreç izler. Yıllarca genç kızın yoksulluğundan yararlanarak onunla aşk yaşayan Mümtaz’ın kızın yaşadığı hayal kırıklığı karşın herhangi maddi ve manevi kayba uğramayı ilişkiye yönlendiricinin zenginler olduğuna işaret eder (104-106). Üst kesimin alt kesimle ilişkisinde sahip olduğu gücü pervasız kullanması kimi zaman içeriden eleştirilir. Bu tenkitlerle burjuvanın ahlaki zaafı, kendi menfaatlerini yüceltişi, karşıdaki kişi veya grubu dikkate almayı ortaya konulur. Kemal’e kendisini bir tezgâhtar kız için bıraktığını

⁸ Özdemir, C. (2012). *Masumiyet Müzesi*. 5N1K, cnnturk.com.

⁹ Çubukçu, M. (2011). Orhan Pamuk NTV’de. www.ntwmsnbc.com.

söyleyen Sibel'in Kemal'i 'cesaret edemediği için Füsün'la evlenmediğini; Füsün'un yoksulluğundan ve hırslından yararlanmakla' suçlaması sözü edilen eleştirilere örnektir (242).

Romanda zengin-fakir ilişkisinin görüldüğü yerlerden biri de romanda anlatılan filmlerdir. Bu anlatımın amacı "Türk sinemasının melodramatik bir konusu"¹⁰ olan bu ilişkinin 'Yeşilçam filmlerinde' nasıl görüldüğünü göstermektir (Demir, 2011: 577). Bu filmlerde göze çarpan şey yoksulların zenginler karşısındaki çaresizliğidir. Filmde Orhan Gencebay, zengin patronun şımarık oğlu ve arkadaşları tarafından tecavüz edilen Müjde Ar'la, patronuna vefa borcunu ödemek için evlenerek olayı kapatmaya çalışması' söz konusu anlatımlardan biridir (289). Alt ve üst kesim arasındaki ilişkinin şeklini ve yoksulların zenginlerin otoritesini kabul ettiklerini özetleyen ifade dönemin Türk filmlerinden geçen "Ben bir fakir tezgâhtar kızım, siz ise çok zengin bir fabrikatörün oğlusunuz" sözüdür (295). Kendisini sıradan biri olarak gören genç kızın karşı tarafa 'siz' kelimesiyle hitap ederek; onu yüceltmesi bu ilişkide zenginlerin alt kesimce önemsendiğinin bir işaretidir.

Yukarıda görüldüğü gibi zengin kesimin yoksul kesim üzerindeki baskısı; kimi zaman alt sınıfta tepkiyle karşılaşır. Özellikle iki sınıf arasındaki ilişkiyi konu edinen filmlerin izlenmesi esnasında alt kesim tarafından sergilenen yaklaşım bunlardan biridir. *Kırık Hayatlar* adlı filmin bazı sahneleri bu bağlamda oluşur. Filmde zengin uzak akrabası tarafından iğfal edildikten sonra terk edilen yoksul bir kızın ünlü bir şarkıcı olduktan sonra aldığı intikamın seyirciler tarafından büyük bir coşkuyla izlenmesi buna bir örnektir (428). Genelde sona saklanan ve seyirci tarafından dikkatli bir şekilde izlenen bu intikam sahneleri onlarda duygu boşalmasına neden olur. Nitekim izleyiciler tarafından bu sahneler "Son sahnede önce, Papatya'nın, neredeyse çocuk yaşta kendisini kandırarak namusunu lekeleyen kötü kalpli zengini yalvarta yalvarta öldürme" sahnesi izleyiciler tarafından "coşkuyla" karşılaşılır (453).

Alt kesimin kimi davranış ve söylemleriyle de zengin-fakir ilişkisi sorgulanır. Bunlar zengin kesime karşı saygı ve mahcubiyet karışımı olan ifadelerdir. Füsün'un Kemal' dönük söylediği "Biraz Avrupa görüp sana layık olmam lazım değil mi?" sözü bunlardan biridir (515). Bu aynı zamanda Kemal'in mensup olduğu sınıfın üstünlüğünü kabul etmeyi de göstermektedir. Başka bir ifadeyle bu soru Füsün'un "içinde yetiştiği çevreden, kültürden dolayı kendini aşağı görmesinin" bir sonucudur (Aslanboğa, 2011: 1650). Aynı evde çalışan Fatma Hanım'ın akşam televizyon seyredirken 'salonun uzak bir köşesinde sandalyesinde iğreti bir şekilde oturması' konuyu destekleyen diğer bir ifadedir (256). Yoksulların bu davranışlarının yol açtığı algının zenginlerin zihin dünyasında nasıl olduğu üzerinde de durulmuştur. Bu algının biçimlenmesinde etkili olan alt kesimin davranışları, giyimleri ve fiziksel özellikleridir. Kemal, Satsat şirketine gelen Nesibe'yi tasvir eden "İstanbul'un uzak mahallelerinden ya da taşradan kusurlu bir Satsat ürününü değiştirmek, bedava bir Satsat takvimi ya da küllüğü almak için gelmiş de yanlışlıkla yukarı çıkmış bir müşteriye bakar gibi bir an boş boş baktım ona." ifadeleri hem bu algıyı doğrular hem bu bakışın kolektif bir özellik taşıdığını gösterir (500). Çünkü kullanılan 'uzak mahalleler, taşra, bedava, küllük' gibi kelimeler bir kişi hakkındaki

¹⁰ Güven, B. (2008). Aşkından Müze Yaratın Adamın Hikâyesi (Orhan Pamuk'la Röportaj).<http://arsiv.ntvmsnbc.com>

düşünceleri genelleştirilmekle birlikte zenginlerin zihin dünyasında böyle bir algının da olduğuna işaret eder.

SONUÇ

Toplumların kategorize edilmesini ön gören sınıf kavramı sıkça tartışmaların merkezinde yer almıştır. Bu özelliğinden ötürü güncelliğini koruyan kavrama yönelik olarak sosyal bilimlerde birçok söylem ve metin üretilmiştir. Amacı kavramın içeriğini açığa çıkarmak olan bu çalışmalarda birbirini tamamlayan, destekleyen bir sonuçla karşılaşılır. Genel anlamda kavrama dönük bu kuramsal çalışmalarda doğrudan bir anlatım söz konusudur. Örneğin Marx'ın sınıf kavramı sınıfları ekonomi imkânlarına ve üretim araçlarına sahip olup olmamaları bağlamında değerlendiren ideolojik bir görünüme sahiptir. Weber ve Bourdieu'da ise kavramın temeli ekonomi olmakla beraber bunun esnetildiği görülmektedir. Artık kavrama, ekonomi ve üretim araçları dışında statü, mekân, beğeni gibi ifadeler dâhil olur. Bunun bir sonucu olarak kimi çalışmalarda sınıf kavramı söz konusu olduğunda yukarıda belirtilen ifadelere paralel bir yaklaşım devreye girer. Bu anlamda örnek verilecek yapıtlardan biri *Masumiyet Müzesi*'dir. 2008 yılında yayımlanan *Masumiyet Müzesi* romanı sınıfsal açıdan farklı Nişantaşı ve Çukurcuma'da geçen bir aşk olayını konu edinir. İki mekânın ön plana çıktığı bu anlatımda göze çarpan şey sınıfsal farklılıklardır. Mekân, kişi, eşya, içecek-yiyecek, maddi olanaklar, eğitim, yaşantı ve zengin-fakir ilişkisi gibi konular bu sınıfsal farklılıklar bağlamında irdelenir.

Romanda sınıfsal farklılıklar bakımında ilk dikkat çeken unsur mekândır. Romanın temelini oluşturan Kemal ve Füsün arasındaki aşk, birbirinden tamamen farklı mekânlar olan Nişantaşı ve Çukurcuma'da geçer. Romanda bu iki semt toplumdaki sınıfsal farklılıkları gösterme bakımından birer semboldürler. Nişantaşı; zenginlerin Çukurcuma ise yoksul kesimin yaşadığı bir yerdir. Ayrıca romanda geçen lokantalar, mahalleler, evler de sınıfsal farklılıkları yansıtacak şekilde kurgulanmışlar.

Eserde sınıfsal farklılıkları gösteren diğer unsurlardan biri kişilerdir. Mensup oldukları aile, tasarruflarındaki maddiyat ve yaşadıkları hayat farklılıkları sembolize etmektedir. Bu nedenle onlar bireysel bir yaşantıyı değil, ait oldukları toplumsal kesimi temsil ederler. Bu anlamda yaşantı ve ekonomik göstergeler bakımından üst sınıf Kemal; alt kesim Füsün'la anılır. Romandaki diğer kişiler kahramanların bu konumuna göre pozisyon alırlar. Örneğin; Kemal'in çevresindekiler zengin; Füsün'un ise yoksul kesimdir.

Sınıfsal farklılıkları belirleyen diğer etmenler maddi olanaklar, eğitim ve yaşantıdır. Bu üç faktör arasındaki paralellik, birbirini tamamlama; bireylerin hangi sınıfa mensup olduklarını belirler. Kemal'in varlıklı bir aileden gelmiş olması hem eğitimini hem yaşam biçimini etkiler. Füsün da ise bunun aksi görülmektedir. O, alt kesimden olduğundan ötürü üst sınıfın aile bireyleri gibi bir eğitim göremez. Zengin veya fakir olmak hayatın hemen her alanında kahramanların karşısına çıktığı gibi toplumdaki sınıfsal farklılıkların nasıl olduğunu da gösterir.

Bunlara ilaveten eşya, yiyecek-içecek gibi faktörler de sınıfsal farklılıkların oluşmasında etkindir. Zenginler lüks ve ithal eşyaları; yoksul kesim ise ucuz ve yerli olanı kullanmaktadır. Kemal, kendisine ve ailesine ait eşyaları anlatırken, onların nereden alındığını ve fiyatını açıklaması; sınıfını belirtmek

düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Onlar; kahramanların nerede yaşadıklarını, hangi sınıfa mensup olduklarını; nasıl bir yaşantı sürdürdüklerini kodlar.

İki toplum arasında sınıfsal farklılıkların olduğuna dair diğer bir anlatım üst kesimin alt sınıfa bakışında yatmaktadır. Alt kesimi dışlayan, horlayan üst sınıfın bu üstenci yaklaşımıyla hayatın her alanında karşılaşılır. Bu değerlendirmeler; Kemal ve Füsün üzerinden yapılarak; iki toplum arasındaki sınıf farkı vurgulanır. Özellikle Kemal ve onun gibi üst sınıftan olanların birçok davranışında, söyleminde yoksul kesimi dışlayan, onları küçük gören bir bakış vardır. Bunu biçimlendiren nedenlerin başında yukarıda da belirtildiği gibi üst sınıfın kendisini onlardan ayrı gören anlayışından kaynaklanmaktadır.

Romanda zengin-fakir arasındaki ilişkide de benzer sınıf farkı mevcuttur. Bu aynı zamanda Nişantaşı ve Çukurcuma arasındaki ilişkinin bir yansımasıdır. Çünkü iki kesim arasındaki ilişkinin benzeri iki semt arasında da vardır. Nişantaşı zengin; Çukurcuma ise yoksul sınıfı temsil etmektedir. Semtlerden ve iki toplumdan yola çıkılarak zengin-fakir ilişkisinin bireyler üzerindeki etkisi, aralarındaki ilişki sürecini nasıl etkilediği ele alınmıştır. Farklı kutuplarda olmak, ilişkide önemli bir etkiye sahiptir. Aşk ilişkisinin ortaya çıkışında, devamında zenginlik-fakirlik belirleyici rol oynar. İki toplum arasında sınıfsal farklılıkların olduğunu desteklemek amacıyla aynı konuyu işleyen Yeşilçam filmlerinden de yararlanır. Böylece romanda üzerinde durulan konunun başka sanat dallarında da işlendiğini göstermekle; toplumda yaşanan gerçekçiliğe dikkat çekilir. Sonuç olarak Pamuk'un bu anlatımlardaki amacı; romanda iki toplum arasında var olan sınıfsal farklılıkları daha inandırıcı kılmak; somutlaştırmaktır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, S., Şahin, B. (2017). Orhan Pamuk Romanlarında "Öteki". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt:5, Sayı:11. 330-344.
- Aksoy, N., Aksoy, B. (2008). Orhan Pamuk'un İstanbul'u: Söylemden Gerçekliğe, Gerçeklikten Söyleme. Nüket Esen-Engin Kılıç (Haz.). *Orhan Pamuk'un Edebi Dünyası*. (281-295). 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alçı, N. (2008). Pamuk Oryantalizmi. *Akşam Gazetesi*, 03.09.2008.
- Aslanboğa, A. (2011). Masumiyet Müzesi Romanı'nda Modernizm-Gelenek Algısı. *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 1645-1652*.
- Arslan, Z. (2012). Geçmişten Bugüne Eleştirel Bir Orta Sınıf Değerlendirmesi. *Toplum ve Demokrasi*, Yıl 6, Sayı 13-14, Ocak-Aralık, 55-92.
- Baday, Ö. N. (2011). Modern Kent Mekânlarında Mahallenin Konumu. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. Şannan, D. F., Berkkurt, A.G. (Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Canatan, K. (2014). Siyasal Kimlikler ve "Yaşam Tarzları: Güney Marmara Bölgesi Örneği. *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/5 Spring*. 465-495. Ankara/Turkey (Erişim Tarihi: 01/09/2015)
- Çubukçu, M. (2011). Orhan Pamuk NTV'de. www.ntwmsnbc.com (10.09.2011), (Erişim Tarihi: 28.08.2015)
- Dellaloğlu, B. F. (2017). Nişantaşı İle Fatih'in İmkânsız Ortalaması Çukurcuma. *Edebiyat Eleştirisi Dergisi*. 7. S.100-108
- Demir, F. (2011). *Orhan Pamuk'un Romanları Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Van.

- Erol, S. (2014). Orhan Pamuk'un Romanlarının Tema Bakımından İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.
- Freire, P. (2008). *Ezilenlerin Pedagojisi*. Hattatoğlu, D. (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Güven, B. (2008). Aşkından Müze Yaratan Adamın Hikâyesi (Orhan Pamuk'la Röportaj). <http://arsiv.ntvmsnbc.com>
- Harvey, D. (2013). *Sosyal Adalet ve Şehir*. Morali, M. (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Lefebvre, H. (2007). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. Gürbüz, I. (Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Marinkovic, M. (2014). Orhan Pamuk's İstanbul. *Journal of Literature and Art Studies*, ISSN 2159-5836, October 2014, Vol. 4, No.10, 802-809.
- Marmasan, D. (2014). Bir Mekânsal Ayrışma Modeli Olarak Modern Gettolaşma: Televizyon Reklamları Üzerine Bir İnceleme. *Global Media Journal*. 5 (9)
- Marx, K., Engels, F. (2003), *Seçme Yapıtlar I*. Ardos, M., Belli, S., Kardam, A., Somer, K., (Çev.). Ankara: Eriş Yayınları.
- Marx, K., Engels, F. (2014). *Komünist Manifesto*. Satlıgan, N. (Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Okkan, O. (2012). İnsan Manzaraları Bir Kentin İzindeki Romancı: Orhan Pamuk. (04.11.2012) www.trtturk.com.tr/https://www.youtube.com/watch?v=AHNm0ptOMnA (Erişim Tarihi: 14.11.2015)
- Özdemir, C. (2012). Masumiyet Müzesi. (26.24.2012). 5N1K, cnnturk.com (Erişim Tarihi: 15.10.2015)
- Pamuk, O. (2015). *Resimli İstanbul Hatıralar ve Şehir*. 1. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, O. (2010). *Manzaradan Parçalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2008). *Masumiyet Müzesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2011). *Saf ve Düşünceli Romancı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sağlam, M. (2014). Orhan Pamuk'un Romanlarında Erkeğin İktidarı.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saygılı, E. (2012). Orhan Pamuk'un Romanlarında Taşra. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.
- Sunat, H. (2008). Merhum Kemal Basmacı Bey'le Hasbıhal-I. *Varlık Dergisi*, Kasım, 28-34.
- Sunat, H. (2008). Merhum Kemal Basmacı Bey'le Hasbıhal-II. *Varlık Dergisi*, Aralık, 58-64.
- Süzük, A. Ş. (2011). Orhan Pamuk'un "Kar" Ve "Masumiyet Müzesi" Adlı Romanlarında Kadının Temsili. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, İstanbul.
- Şahin, B. (2015). Orhan Pamuk Romanlarında Oryantalizm.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Turner, B. (2007). *Eşitlik*. Şener, B. S. (Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Türkeş, Ö. (2008). Kırık Bir Kalbin Romanı. *Radikal Gazetesi*.05.09.2008.
- Ünal, A., Z. (2017). Bourdieu'nün Tabakalaşma Teorisi Bağlamında Üst Sınıftan Alt Sınıfa Doğru Hayat Tarzı Tahakkümü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*.10/49, 380-388.
- Zariç, M. (2014). Postmodernist Yapısal Eleştiri Bağlamında Orhan, Pamuk'un *Masumiyet Müzesi* Adlı Romanı. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi; Cilt 4 Sayı 2, 46-75.
- Weber, M. (2016). *Ekonomi ve Toplum*. Boyacı, L. (Çev.), İstanbul: Yarın Yayınları.